

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології**

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Павло КУТУСВ
«__» _____ 20__ р.

**Дипломна робота
на здобуття ступеня бакалавра
за освітньо-професійною програмою «Врегулювання конфліктів та медіація»
спеціальності 054 «Соціологія»
на тему: «Форми жіночої маскулінності у середовищі прихильників
корейської поп-культури в Україні»**

Виконала:

студентка IV курсу, групи СЛ-61-1

Романюк Марина Олегівна _____

Керівник:

старший викладач, кандидат політичних наук

Якубін Олексій Леонідович _____

Рецензент:

кандидат філософських наук, доцент

Архипова Євгенія Олександрівна _____

Засвідчую, що у цій дипломній роботі немає
запозичень з праць інших авторів без
відповідних посилань.
Студентка Романюк М.О.

Київ – 2020 року

**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології**

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Спеціальність 054 «Соціологія»

Освітньо-професійна програма «Врегулювання конфліктів та медіація»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Павло КУТУЄВ

«__» _____ 20__ р.

**ЗАВДАННЯ
на дипломну роботу студентці
Романюк Марині Олегівні**

1. Тема роботи «Форми жіночої маскулінності у середовищі прихильників корейської поп-культури в Україні», керівник роботи Якубін Олексій Леонідович, старший викладач, кандидат політичних наук, затверджені наказом по університету від «24» квітня 2020 р. №1039-с

2. Термін подання студентом роботи 11.06.2020

3. Об'єкт дослідження – явище жіночої маскулінності у середовищі прихильників корейської поп-культури в Україні.

Предмет дослідження – причини появи та форми прояву жіночої маскулінності у середовищі прихильників корейської поп-культури в Україні.

4. Зміст роботи

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ЖІНОЧОЇ МАСКУЛІННОСТІ В ТЕОРЕТИЧНИХ
НАПРАЦЮВАННЯХ КВІР-ДОСЛІДНИКІВ

1.1. Розподіл «маскулінність – фемінність» та норми сексуальності

1.2. Гендер з точки зору перформативної теорії

1.3. Маскулінність без чоловіків у працях Джека Гальберстама

1.3.1. Томбой як одна з форм жіночої маскулінності

РОЗДІЛ 2. КОРЕЙСЬКА ХВИЛЯ В УКРАЇНІ ТА ФОРМИ ВИЯВУ ЇЇ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ МОЛОДІ

2.1. Поняття Корейської хвилі та історія поширення явища

2.2. Халлю в Україні. Українська молодь під впливом Корейської хвилі

2.3. Томбоїзм у К-рор та середовищі його фанатів

РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ДІВЧИНИ-ТОМБОЯ В СЕРЕДОВИЩІ ФАНАТІВ КОРЕЙСЬКОЇ ПОП-КУЛЬТУРИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ФОКУС-ГРУПОВОГО ОПИТУВАННЯ)

3.1. Методологічні та методичні аспекти емпіричного дослідження

3.2. Учасники фокус-групового опитування

3.3. Аналіз результатів фокус-групового опитування

3.3.1. Томбоїзм: розуміння поняття, причини появи та сталість ідентифікації

3.3.2. Томбої і сім'я: реакція найближчого оточення та стосунки з рідними

3.3.3. Томбой = квір?

3.3.4. Томбої і погляд на транссексуальність

3.3.5. Томбої і діяльність у межах К-рор-спільноти

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

5. Перелік ілюстративного матеріалу (із зазначенням плакатів, презентацій тощо)

15 сторінок

6. Дата видачі завдання квітень 2020 р.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення напрямку дослідження	Вересень 2019	
2	Формування джерельної бази дослідження	Жовтень-листопад 2019	
3	Складання розгорнутого плану	Грудень 2019	
4	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	Січень 2020	
5	Підготовка і написання I розділу дипломної роботи (Поняття жіночої маскулінності в теоретичних напрацюваннях квір-дослідників)	Лютий-березень 2020	
6	Написання II розділу дипломної роботи (Корейська хвиля в Україні та форми вияву її впливу на поведінку молоді)	Березень-квітень 2020	
7	Написання III розділу дипломної роботи (Соціологічний портрет дівчини-томбоя в середовищі фанатів корейської поп-культури (за результатами фокус-групового опитування))	Квітень-травень 2020	
8	Написання висновків та коригування списку літератури.	Травень-червень 2020	
9	Передача дипломної роботи на кафедру	11.06.2020	

Студентка

Романюк М.О.

Керівник

Якубін О.Л.

Анотація

Романюк М.О. Форми жіночої маскулінності у середовищі прихильників корейської поп-культури в Україні. – На правах рукопису. Дипломна робота за спеціальністю 054 «Соціологія». – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. – Київ, 2020. – 58 с., список джерел з 32 найменувань.

Дипломна робота присвячена поняттю жіночої маскулінності та особливостям існування цього явища в молодіжному середовищі фанатів корейської поп-культури в Україні. В першому теоретичному розділі розглянуто праці відомих гендерних дослідників на предмет жіночої маскулінності, з'ясовано, яких форм вона може набувати, які причини її появи та як вона співвідноситься з різними видами квір-ідентичностей. Особливу увагу приділено такій формі жіночої маскулінності, як томбой. У другому теоретичному розділі досліджено сутність, історію появи та поширення Корейської хвилі, особливості її прояву в Україні та характеристики, які формують субкультуру к-поперів (вони ж фанати Корейської хвилі) серед української молоді.

Практична частина роботи написана за результатами фокус-групового опитування дівчат-томбоїв з середовища українських к-поперів. З'ясовано особливості самоідентифікації «томбой» серед респондентів, причини її появи, також досліджено, яким чином ця гендерна приналежність співвідноситься з іншими формами квірності, які також притаманні інформантам. Отримані висновки співвіднесено з напрацюваннями квір-дослідників, згаданих в теоретичній частині роботи.

Ключові слова: гендер, сексуальність, фемінність, маскулінність, жіноча маскулінність, квір, томбой, Корейська хвиля, поп-культура, фокус-група.

Abstract

Romaniuk M.O. Forms of female masculinity among followers of Korean pop culture in Ukraine. - Manuscript. Bachelor's Degree Thesis. Speciality 054 – Sociology. – National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Sociology. – Kyiv, 2020. – 58 p., 32 sources.

Thesis is dedicated to the concept of female masculinity and the peculiarities of the existence of this phenomenon in the youth environment of fans of Korean pop culture in Ukraine. The first theoretical section examines the work of well-known gender researchers on the subject of female masculinity, finds out what forms it can take, what are the reasons for its appearance and how it relates to different types of queer identities. Particular attention is paid to such a form of female masculinity as tomboy. The second theoretical section examines the essence, history of the emergence and spread of the Korean wave, the peculiarities of its manifestation in Ukraine and the characteristics that form the subculture of k-popers (who are fans of the Korean wave) among Ukrainian youth.

The practical part of the work is based on the results of a focus group survey of tomboy girls from among Ukrainian k-popers. It is studied out the peculiarities of self-identification "tomboy" among the respondents, the reasons for its appearance, and how this gender affiliation is correlated with other forms of queerness, which are also inherent in informants. The obtained conclusions are correlated with the works of queer researchers mentioned in the theoretical part of the work.

Key words: gender, sexuality, femininity, masculinity, female masculinity, queer, tomboy, Korean wave, pop culture, focus group.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ЖІНОЧОЇ МАСКУЛІННОСТІ В ТЕОРЕТИЧНИХ НАПРАЦЮВАННЯХ КВІР-ДОСЛІДНИКІВ	6
1.1. Розподіл «маскулінність – фемінність» та норми сексуальності	6
1.2. Гендер з точки зору перформативної теорії	9
1.3. Маскулінність без чоловіків у працях Джека Гальберстама	12
1.3.1. Томбой як одна з форм жіночої маскулінності	15
РОЗДІЛ 2. КОРЕЙСЬКА ХВИЛЯ В УКРАЇНІ ТА ФОРМИ ВИЯВУ ЇЇ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ МОЛОДІ	20
2.1. Поняття Корейської хвилі та історія поширення явища	20
2.2. Халлю в Україні. Українська молодь під впливом Корейської хвилі	23
2.3. Томбоїзм у К-рор та середовищі його фанатів	27
РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ДІВЧИНИ-ТОМБОЯ В СЕРЕДОВИЩІ ФАНАТІВ КОРЕЙСЬКОЇ ПОП-КУЛЬТУРИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ФОКУС-ГРУПОВОГО ОПИТУВАННЯ)	30
3.1. Методологічні та методичні аспекти емпіричного дослідження	30
3.2. Учасники фокус-групового опитування	32
3.3. Аналіз результатів фокус-групового опитування	33
3.3.1. Томбоїзм: розуміння поняття, причини появи та сталість ідентифікації	33
3.3.2. Томбої і сім'я: реакція найближчого оточення та стосунки з рідними	38
3.3.3. Томбой = квір?	41
3.3.4. Томбої і погляд на транссексуальність	47
3.3.5. Томбої і діяльність у межах К-рор-спільноти	49
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Сучасне суспільство, яке прагне жити за законами демократії, а також сповідувати ліберальні цінності, дає людині вибір, причому цей вибір існує в усіх вимірах соціального життя. Він може стосуватися вибору світоглядної позиції, професії, стратегії поведінки в міжособистісних стосунках тощо. Реалії ХХІ століття показують, що тепер вибору також підлягає і гендер. В умовах консервативних поглядів на гендер, які присутні в українському дискурсі (хоча варто відмітити, що такі погляди також трансформуються), все-таки важко ігнорувати факт, що існують люди, які відчують себе дискомфортно в своєму тілі, або ж не відчують такого дискомфорту, однак обирають такий тип поведінки, який не відповідає стереотипним поглядам на те, якими повинні бути чоловіки чи жінки. Для того, щоб ми як представники соціуму могли вибудовувати комунікацію з такими індивідами, є необхідність розуміння їхньої поведінки, а отже, потрібно проводити дослідження, спрямовані на здобуття нових знань про описаних вище людей. Цим зумовлено **актуальність теми дипломної роботи.**

Окрім цього, варто відмітити, що питання впливу Корейської хвилі на українське суспільство є мало дослідженим. Зважаючи на той факт, що серед тих, хто потрапив під значний вплив цього культурного напрямку і став його прихильником, існує значна кількість дівчат, які ідентифікують себе як хлопців, розуміємо, що дослідження впливу корейської поп-культури є не менш важливим, аніж отримання знань про жіночу маскулінність. Відсутність знань про описану вище категорію молоді посилює актуальність обраної теми.

Стан наукової розробленості проблеми. Дослідження сексуальності проводилися такими західними дослідниками, як Н. Чодоров, С. Бем, співвідношенню маскулінності та фемінності в представниць жіночої статі увагу приділила С. де Бовуар. Свою точку зору на гендер та його нормування висловили в своїх працях квір-дослідники Дж. Батлер, Дж. Гальберстам, І. Седжвік-Косовські.

З вітчизняних гендерних та квір-дослідників можна виокремити О. Хитрук, Г. Алексєєву, Т. Червінську.

Стосовно дослідників Корейської хвилі, вітчизняна соціологія поки не може похвалитися визначними здобутками в цій сфері. Певні міркування на цю тему зустрічаються в працях Ю. Ковальчук. Зарубіжна соціологія більш активно висвітлює дану тему, зокрема американська школа та представники східної соціології: Д. Цзінь, М. Равіна, І. О.

Мета дослідження полягає в акумуляції знань про феномен жіночої маскулінності в українських реаліях та Корейську хвилю як одне з середовищ прояву цього феномена.

Для досягнення поставленої мети необхідним є виконання таких **завдань**:

- 1) з'ясувати сутність таких понять, як «сексуальність», «фемінність», «маскулінність», «квір», «томбой» та їх співвідношення;
- 2) вивчити чинники, які можуть спричинити появу внутрішніх конфліктів, пов'язаних з розходженням статі та гендеру;
- 3) дослідити специфіку поширення Корейської хвилі в Україні та прояви її впливу в поведінці молоді;
- 4) методом фокус-групового опитування визначити, яким чином прихильність до корейської поп-культури пов'язана з появою квір-ідентичності в української молоді;
- 5) вивчити, наскільки конфліктним є українське суспільство по відношенню до квір-людей;
- 6) сформувати соціологічний портрет дівчини-томбоя в середовищі фанатів корейської поп-культури.

Об'єкт дослідження – явище жіночої маскулінності у середовищі прихильників корейської поп-культури в Україні.

Предмет дослідження – причини появи та форми прояву жіночої маскулінності у середовищі прихильників корейської поп-культури в Україні.

Методи дослідження. Для виявлення особливостей жіночої маскулінності в середовищі прихильників корейської поп-культури в Україні емпіричним шляхом було обрано метод фокус-групового опитування, учасниками якого стали дівчата-томбої віком від 14 до 28 років.

Теоретична та практична цінність роботи. Результати даного дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення форм прояву жіночої маскулінності, а також явища Корейської хвилі на теренах нашої держави. Окрім цього, результати фокус-групи можуть бути використані педагогами та психологами, які працюють з підлітками та юнаками, для того, щоб допомогти з самоідентифікацією та вирішенням можливих внутрішніх конфліктів, які можуть бути спричинені спробою пізнання себе.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 58 сторінок (з них 51 основного тексту). Список використаних джерел містить 32 найменування.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ЖІНОЧОЇ МАСКУЛІННОСТІ В ТЕОРЕТИЧНИХ НАПРАЦЮВАННЯХ КВІР-ДОСЛІДНИКІВ

В розділі 1 розглянуто поняття сексуальності, маскулінності-фемінності та їх меж. Також висвітлено основні ідеї перформативної теорії гендеру. Далі мова йде про маскулінність поза межами чоловічого тіла з позиції квір-теоретиків та томбоїзм («пацанковість») як одну з форм жіночої маскулінності.

1.1. Розподіл «маскулінність – фемінність» та норми сексуальності

Поняття сексуальності досить активно обговорювалося серед гендерних дослідників протягом значного часового проміжку. Серед дослідників статі та гендеру точилися дискусії з приводу того, якою є сексуальність – вродженою чи набутою, наскільки фізіологічні відмінності між статями спричиняють відмінності в соціальних практиках і, як наслідок, різні види нерівності між ними, а також з інших питань, які так чи інакше стосуються поняття гендеру. Відповідно до цього, в соціологічному дискурсі з'явилися ідеї про те, що стать не обов'язково повинна визначати, яке життя ти проживеш, чи побудуєш кар'єру і чи матимеш матеріальну незалежність. Такі революційні ідеї сколихнули існуючі стереотипи про «жіноче» та «чоловіче», що, в свою чергу, показало, що ці два поняття не є антонімами, а, скоріше, чимось, що з різних точок зору говорить про одне й те саме.

Визначний внесок у розуміння сексуальності зробила Сандра Бем. У своїх наукових працях вона говорила про те, який є зв'язок між поняттями жіночності, чоловічності та андрогінності. В ході міркувань вона приходила до того, що одна особа не повинна мати ознаки виключно одної статі, причому тої, з якою вона була народжена. Особистість має у собі як чоловічі, такі і жіночі риси, при цьому ці риси вживаються в тілі конкретної статі. Таким чином, виходить, що людина – це не чоловік або жінка, а андрогін, а маскулінність чи фемінність не виключають, а, навпаки, взаємодоповнюють одна одну. Тож авторкою робиться висновок про те, що маскулінність та фемінність є всього лише культурним витвором, а не призмою для оцінки соціальної дійсності (Бем, 1993).

Гендерні дослідники та дослідниці довгий час намагалися з'ясувати те, якими є так звані «анатомічні ролі» чоловіка та жінки, а також яким чином і якою мірою таке розмежування впливає на життя людей і визначає їхню поведінку. У своїй визначній роботі «Друга стаття» Симона де Бовуар промовисто визначає спрощене розуміння анатомічної ролі жінки: «Жінка – це передусім матка і яєчники» (де Бовуар, 1949, с.28). Фактично, таким чином жінка зводиться до «самиці», а отже, той, хто обмежує розуміння жінки цим словом, відрізає в своїй свідомості будь-які можливі для неї шляхи самореалізації, відмінні від розмноження та інших процесів, тісно з ним пов'язаних. Однак людина, яка прожила в двадцять першому столітті двадцять років свого життя, напевне знає, що одна лише відмінність у фізіології між статями не дає підстав для появи гендерної нерівності. Визначаючи за жінкою роль матері як найголовнішу, ми «відрізаємо» для неї інші сфери життя, а сама вона відчуває певне відчуження від власного тіла, адже воно вже належить не тільки їй, а і її потомству, навіть ще не існуючому. На підставі цього жінка може переживати певні внутрішні конфлікти.

Звісно, важко ігнорувати той факт, що зараз жінка має набагато більше прав і свобод, ніж, приміром, триста років тому. У значній кількості цивілізованих країн жінка має можливості будувати кар'єру, а також не накладати на себе обов'язок материнства, якщо не відчуває до цього бажання. Однак в культурі все ще існує безліч гендерних стереотипів, які можуть виливатися в неприйняття людиною власного гендеру і появою в її діях певних рис, характерних для протилежної статі. Таким чином, виходимо на певне змішування моделей поведінки між статями і, як наслідок, формування інших гендерів, відмінних від класичного бінарного розподілу «чоловік – жінка».

Промовистою з цього приводу є цитата, яку надає Симона де Бовуар у вищезгаданій праці: «Однак буде неправильним стверджувати, що дівчина-підліток робить вибір чоловікоподібного поводження для того, аби компенсувати брак жіночності: скоріше можливості, які пропонують їй в обмін на чоловічі переваги, яких вона має зректися, здаються їй надто жалюгідними» (де Бовуар, 1949, с. 214). Мова йде про те, наскільки фізіологія може спричинити певні

«відхилення» в гендерно забарвленій поведінці: чи є «некрасивість» для жінки причиною поводитися по-чоловічому, чи для цього є інші причини. Так чи інакше, приходимо до понять норм гендерної поведінки та відхилень від них.

Для опрацювання та дослідження зв'язку між поняттями «сексуальність» та «норма» існує квір-теорія. Як визначає український соціолог Т. Червінська, «квір-теорія спирається на соціально-конструктивістське розуміння гендеру – індивід як представник чи представниця певної статі постійно відтворює приписані культурою та суспільством норми» (Червінська, 2015, с. 60). Такий науковий погляд співзвучний із позиціями перформативної теорії, про яку йтиметься далі.

Отже, «квір» – це певне узагальнення для усіх «відхилень» від норм, які стосуються гендеру. Концепції квір-ідентичності в сучасній феміністській теорії виникають у зв'язку з переходом до постфемінізму і появою нових практик деконструкції гендеру та «розмивання» кордонів традиційних гендерних ідентичностей, що в першу чергу пов'язано з так званим феноменом неосексуальності (гомосексуальність, транссексуальність) в сучасній культурі. (Жеребкина, 2001, с. 63)

Варто відмітити, що українська соціологічна думка доволі мало приділяє уваги квір-теорії та вивченню маскулінності та фемінності загалом (наприклад, в порівнянні з соціологією США). Однак певні праці все-таки привертають увагу і несуть у собі певний науковий інтерес. Приміром, науковиця Ганна Алексєєва провела дослідження маскулінності/фемінності як чинника особистісної самоідентифікації у юнацькому віці. Шкали аутосимпатії, автономності, креативності, спонтанності і відкритості у спілкуванні були використані нею в сплетінні з концептами «маскулінність-фемінність» (Алексєєва, 2005, с. 13). З нашої точки зору, думка про існування «маскулінно-фемінних» складових психологічної статі і, як наслідок, виділення «більш» чи «менш маскулінних жінок» та «більш» чи «менш фемінних чоловіків» призводить до бінарного погляду на гендер, а також несе в собі розуміння того, що за статтю закріплено певний набір внутрішніх характеристик, який визначає певною мірою поведінку

людини. Однак такий погляд не включає в себе існування квір-ідентичностей, а отже може бути підданий критиці квір-теоретиками.

1.2. Гендер з точки зору перформативної теорії

Дослідження гендеру розвиваються паралельно з тим, як питання гендеру обговорюються в соціально-політичних колах. Соціолог не може стояти осторонь соціальних зрушень, які відбуваються навколо нього, з тої причини, що об'єкт його досліджень є суб'єктом цих змін. Як наслідок, наукові тексти відображають думки та погляди, наявні в суспільстві в певний період часу. Тож якщо виділити, що для феміністського руху основною ціллю було подолання гендерної нерівності в бінарній перспективі (іншими словами, «ні» дискримінації жінок відносно чоловіків), то постфеміністи розширюють поле діяльності і говорять про подолання різних типів гендерних нерівностей, які включають у себе вищезгаданих квір.

Однією з теоретиків, чий науковий погляд характеризує перехід від феміністичної теорії до постфемінізму, є Джудіт Батлер. Вона є автором таких праць, як «Гендерний клопіт – фемінізм та підриг тожсамості» (1990) та «Тіла, які мають значення: про дискурсивні межі поняття «стать»» (1993). Особливість її філософського трактування проблеми жіночої суб'єктивності полягає в тому, що вона взагалі відкидає бінарні опозиції чоловічого і жіночого в ній і заперечує поняття так званої «жіночої ідентичності», деконструюючи тим самим традиційні (есенціалістські) феміністські політики ідентичності, сексуальності і бажання. За Батлер, стать є перформативним утворенням і ефектом перформативних дій, тому не має ніякого онтологічного статусу поза ними. Таким чином, Батлер виступає як проти концепцій ліберального фемінізму з їх вимогою встановити гендерну симетрію і гендерну рівність жіночого суб'єкта з чоловічим, так і проти радикального фемінізму з його наполяганням на особливій жіночій ідентичності, що принципово відрізняється від чоловічої (Жеребкина, 2001, с.60).

У «Гендерному клопоті» Батлер піднімає важливе питання: чи є гендерна інакшість, тобто наявність ідентичності, яка не підпорядковується бінарному

статевому розподілу (квір), чимось внутрішнім, притаманним індивіду, чи навпаки, зовнішнім, набутиим у ході соціальних практик. З'ясування відповіді на це питання вплинуло б на ставлення до ЛГБТ-спільноти в суспільствах, де її представники зазнають певної дискримінації з причини зовнішнього вигляду, який не підпадає під прийнятий чоловічий чи жіночий, або ж за ознакою сексуальної орієнтації. В тому числі це стосується і України, адже чисельні представники нашого суспільства не толерують подібні прояви інакшості, нерідко є гомофобами, особливо це стосується старшого покоління. Якщо прийняти за факт те, що квір-ідентичність є чимось змінним, рухливим, набутиим протягом життя, то сторонній споглядач може дійти висновку, що, приміром, марші рівності – це пропаганда нетрадиційної сексуальної поведінки, а представники ЛГБТ руйнують традиційні цінності, в першу чергу сімейні. З позиції людини, яка прагне зберегти існуючий суспільний лад, такі люди цілком логічно викликають відчуття тривоги, а можливо й небезпеки. Однак на явище квір тоді можна поглянути й з іншої точки зору: якщо квір формується під впливом багатьох агентів, то можна припустити, що ідентифікація себе з квір-спільнотою може бути тимчасовою, тобто експериментом, слідуванням моді чи чимось іншим, а отже така людина цілком може через певний період часу знайти своє місце в гетеросексуальній моделі суспільства, що стало б полегшенням для традиціоналістів.

Джудіт Батлер схиляється до розуміння природи гендеру як зовнішньої. За її словами, «думка про перформативність гендеру показує, що те, що нам видається внутрішньою сутністю гендеру, створене за допомогою безперервного ряду дій та постулюється через гендерну стилізацію тіла. У такий спосіб виявлено, що те, що ми вважаємо за нашу “внутрішню” рису, ми очікуємо та створюємо через певні тілесні акти, врешті-решт, це заворожуючий вплив оприроднених жестів» (Батлер, 1990, с. 5). Однак далі вона продовжує дискусію стосовно зовнішності чи внутрішності гендеру, наголошуючи на тому, що не зовсім коректно інтерпретувати її позицію таким чином, що нібито внутрішнього «ядра» гендеру і психіки як його основи не існує зовсім. «Певні риси світу ... стають

“внутрішніми” рисами особистості, але вони перероджуються через таке унутрішнення, і той внутрішній світ ... утворюється, власне, як наслідок унутрішнень, котрі проводить психіка. Це дає привід для припущення, що тут діє психічна теорія перформативності, яка вимагає глибшого дослідження» (Батлер, 1990, с. 5). Як бачимо, в цьому фрагменті науковиця акцентує на невідривному зв'язку гендеру з психікою, а також на тому, що процес «унутрішнення» певних рис, в тому числі й тих, які стосуються гендерної ідентифікації, потребує детального дослідження.

Важливо відмітити, що Батлер бачить соціальну реальність як таку, в якій існує бінарна гендерна система, яка певним чином нав'язується як норма, так само, як і гетеросексуальність. Відмежування себе в окремий – чоловічий чи жіночий – гендер вимагає постійної протиставної гетеросексуальності. Сексуальна поведінка, яка якоюсь мірою відрізняється від гетеросексуальної, «природної», фактично виключає з приналежності до чоловічого чи жіночого гендеру. Так авторка намагається зобразити нерозривний зв'язок між гендером, статтю та жаданням. Таке мислення є зручним і вигідним для суспільства, оскільки воно є простим, чітко окресленим, в ньому людина певної статі має жадання до людини протилежної статі. Авторка називає це «давньою мрією про симетрію», роблячи посилання на слова французької філософині Люсі Іригаре (Батлер, 1990, с. 29).

Американська історикиня Леора Аусландер вказує на таку рису квір-досліджень, як те, що вони містять елемент батлерівської перформативності в самій своїй суті. Поняття «квірнес» було створене для уникнення категоризації людей за сексуальними практиками. Воно свідчило про те, що «квір» можна стати за вибором, а отже, сексуальна ідентичність – це щось змінне і рухливе. «Квір» є запереченням як нормативної гетеросексуальності, так і гомосексуальності. (Жеребкин, 2001, с. 74). Отож, бачимо, що, з точки зору теоретиків квір, будь-який вияв сексуальності, причому не тільки сексуальні практики, а й наслідування маскулінних чи фемінних зразків поведінки, є театральним перформансом, і людина здатна обирати, яку «роль» вона грає сьогодні чи наступного дня.

Спираючись на позиції Джудіт Батлер, російська соціологиня Олена Хитрук міркує стосовно категорій гетеро- та гомосексуальності. Вона вважає, що гомосексуальні люди, які визнають себе як такі (тобто, як ті, що не належать до гетеросексуальної норми), стають заручниками гетеросексуальної бінарної системи, яка базується на опозиції правильного неправильному, різностатевих стосунків – одностатевим. Відмова від такої самоідентифікації, можливо, дала б гей-спільноті досягнути більшого в соціальному активізмі, спрямованому на захист їхніх прав (Хитрук, 2011, с. 61).

Ще один російський дослідник Дмитро Ісаєв висловлює схожі думки стосовно гетеронормативності в соціумі. На його думку, ослаблення жорсткої гендерної дихотомії і ломка традиційної системи гендерної поляризації надають можливість для особистості знайти і реалізовувати ту гендерну ідентичність, яка збудована не на основі пасивного засвоєння норм і вимог гендерної ролі, а є результатом індивідуального досвіду і його творчого переосмислення, співвіднесення своїх індивідуальних параметрів та бажань з культуральними моделями (Ісаєв, 2016, с. 22). Як бачимо, його погляди стосовно творчого буття теж багато в чому співмірні з теоретичними поглядами Джудіт Батлер, оскільки переосмислення та співвіднесення індивідуального з соціальним та втілення цієї мисленнєвої діяльності в реальність і є своєрідним перформансом.

1.3. Маскулінність без чоловіків у працях Джека Гальберстама

Як уже було з'ясовано, «природний» гендер і те, яким чином людина його втілює в житті, не завжди співпадають. Фемінні чоловіки, маскулінні жінки, трансгендери – наявність таких та інших людей у суспільстві вже давно ніхто не заперечує. Тож надалі зосередимося на жіночій маскулінності, тобто на явищі, коли людина, народжена зі статтю жінки, більшою чи меншою мірою стає «схожою» на чоловіка. Мова йде про різні прояви схожості: від зовнішності до виконання «суто чоловічих» (висловлюючись мовою стереотипів) ролей у соціумі.

Отож, для того, щоб визначити, що є жіноча маскулінність, пропонуємо звернутися до напрацювань американського квір-дослідника Джека (Джудіт) Гальберстам, а саме до його магнум опус «Жіноча маскулінність» (1998). У цій праці Гальберстам дає читачеві огляд того, як маскулінність як втілення чоловічої статі в соціумі насправді може існувати поза межами чоловічого тіла, наводячи приклади альтернативних маскулінностей.

Перш за все, варто відмітити, що у вступі до «Жіночої маскулінності» автор акцентує на тому, що суспільство в своїй структурі все ще має субординацію там, де в законодавчій сфері існує рівність. Він говорить про панування расове («білих» над «кольоровими»), матеріальне (багатих над бідними), а також гендерне (маскулінності над фемінністю). Нерідко співпадіння двох панівних рис в одній особі (наприклад, білий чоловік) тільки посилює панування, в той час як тандем «біла жінка» чи «чорний чоловік» викликає певні внутрішні (і не лише) конфлікти. Таким чином, сексуальність нібито зчеплюється з іншими рисами, які сприяють розвитку владних відносин (Гальберстам, 1998). Однак варто звернути увагу на те, що з моменту написання тексту пройшло більше двадцяти років, і той факт, що в США був чорношкірий президент, а у владних органах багатьох країн Європи значно побільшало жінок, наштовхує на думку про те, що система підпорядкування не є такою бінарно-однозначною.

Виходячи з того, що маскулінність в описаних вище позиціях виступає як риса влади, відмітимо, що, коли мова йде про жіночу маскулінність у розумінні Джека Гальберстама, все стає не таким однозначним. «Розмірковуючи про гендерні варіації, такі як чоловіча фемінність та жіноча маскулінність, важливо не створювати чергову бінарність, де маскулінність завжди позначає владу; в альтернативних моделях гендерної варіативності жіноча маскулінність – це не протилежність жіночій фемінності і не жіночий варіант чоловічої маскулінності. Це радше ... нечестивий союз жіночості та маскулінності, що здатен породити геть несподівані ефекти,» – ось яким автор бачить це явище (Гальберстам, 1998). Зважаючи на такий погляд на жіночу маскулінність, автор свідомо не описує в книзі гетеросексуальних маскулінних жінок. На його думку, маскулінність

гетеросексуальних жінок є «більш прийнятним варіантом», аніж «чоловічність», поєднана з лесбійським бажанням, тому фокус дослідник зміщує в сторону того, що більшою мірою розхитує систему.

З подібними міркуваннями стосовно маскулінності та фемінності у відриві від сексуальних потягів важко не погодитися. Для прикладу, жінка, яка активно будує кар'єру, уже достатньо давно в загальному сприймається як норма, тоді ж як чоловік, який бере декретну відпустку у зв'язку з необхідністю доглядати за дитиною, все ще може викликати певні нерозуміння або, можливо, навіть стигматизацію з боку оточуючих. Отож, бачимо, що жінка, що певною мірою проявляє маскулінність, має більші шанси «вписатися в рамки», аніж чоловік, який проявляє фемінність.

Яскравим, на наш погляд, видається висловлювання Гальберстама стосовно того, що, на його думку, є жіноча маскулінність: «Часом жіноча маскулінність і справді дуже подібна на показну чоловічу зверхність, проте інколи вона є прикладом унікальної форми соціального бунту; часто вона є ознакою сексуальної відмінності, але іноді позначає варіант гетеросексуальності; подеколи жіноча маскулінність є ознакою патології, однак за інших обставин вона є здоровою альтернативою тому, що ми вважаємо награною конвенційною фемінністю» (Гальберстам, 1998). Як бачимо, дослідник приймає факт наявності різноманіття форм жіночої маскулінності, а також те, що їх особливості все ще потребують дослідження.

Американська дослідниця Джудіт Гардінер так бачить погляди Джека Гальберстама: «Гальберстам стверджує, що жіноча маскулінність - це незалежний та оригінальний гендер, який не імітує справжню чоловічу маскулінність. На противагу їй, на її думку, жіноча маскулінність «пропонує альтернативний спосіб маскулінності, який чітко відмежовує мізогінію від приналежності до чоловічої статі та соціальну силу від маскулінності». Крім того, Гальберстам також фіксує бінарність маскулінності та фемінності, недооцінюючи як фемінність, так і альтернативні гендерні категорії, такі як андрогінія, навіть якщо вона розширює межі маскулінності» (Gardiner, 2012, pp. 595-596).

1.3.1. Томбой як одна з форм жіночої маскулінності

Однією з форм маскулінної жіночої поведінки є томбоїзм. Для даної роботи є суттєво необхідним розібратися з сутністю цього поняття, оскільки дівчата хлопчачої зовнішності (наскільки коректно їх так називати?) з середовища фанатів корейської поп-культури називають себе саме томбоями.

Онлайн етимологічний словник, джерелами для якого слугують Oxford English Dictionary, An Etymological Dictionary of Modern English та інші словники англійської мови, так визначає поняття «томбой»:

«Томбой (ім.) 1550-ті, "грубий, галасливий хлопчик", від tom + boy; що означає "дика, примхлива дівчина, дівчина, яка діє як темпераментний хлопчик" вперше зафіксоване в 1590-х. Це також може означати "дівчину легкої поведінки, зухвалу чи нескромну жінку" (1570-ті)» (Online Etymology Dictionary, n.d.).

Протягом значної частини свого існування термін «томбой» носив негативний (пейоративний) оціночний характер. Однак з плином історії, а саме з появою моди на чоловічий одяг серед жінок, популяризацією жіночих спортивних змагань, розширенням професійних можливостей для жінок, слово «томбой» поступово переставало нести в собі різке негативне ставлення (Bailey, Bechtold & Berenbaum, 2002, pp. 333-341). Навіть більше, те, що донедавна вважалося проявом томбоїзму (надалі вживатимемо «пацанковість» у якості синоніму), зараз є звичною жіночою практикою: як найочевидніший приклад – носіння штанів. Ще 50 років тому американська актриса Одрі Хепберн, яка любила вдягати штани і при цьому вважалася іконою стилю, була скоріше винятком, ніж правилом, і за подібну поведінку могла б бути названою пацанкою, однак у двадцять першому столітті, скоріш за все, це не привернуло б стільки уваги.

Сучасна культура пропонує нам немало прикладів образів дівчат-томбоїв, причому їхня «пацанковість» може бути виражена так само різною мірою: це може бути дівчина-бунтар, яка скидається на хлопця лише певними особливостями поведінки, стереотипно приписуваної чоловікам, або ж, навпаки, тільки ззовні наслідує чоловічий стиль (коротке волосся, зручний одяг, відсутність макіяжу тощо). Можливий також варіант, коли «пацанковість»

зчеплена з гомосексуальною орієнтацією (тоді маємо справу з буч-лесбійкою), або з неприйняттям власного тіла і бажанням змінити стать (трансгендерні і транссексуальні чоловіки Female-to-Male, FtM). Серед найпопулярніших прикладів томбоїв у мистецтві можна назвати Мулан з однойменного мультфільму, боксерка Меггі Фіцджеральд з фільму «Крихітка на мільйон», Джин Фінч з роману «Вбити пересмішника» Гарпер Лі, Віолета Борегард з «Чарлі та шоколадна фабрика» та багато інших.

У передмові до «Жіночої маскулінності» Джек Гальберстам приділяє немало уваги поняттю «томбой». Зважаючи на те, що в дитячому віці хлопчакуватість у дівчат сприймається батьками спокійніше, аніж дівоча поведінка у хлопців, може здатися, що жіночу гендерну девіантність суспільство толерує більше, ніж чоловічу. Однак тут же він уточнює, що не має впевненості стосовно того, чи реакція на дитячу гендерну поведінку бодай щось каже про межі дозволеного в дорослій чоловічій і жіночій гендерній поведінці, а також підкреслює, що пацанковість у дівчат сприймається спокійно, допоки вона залишається на рівні манери поведінки, а при цьому дівчина себе ідентифікує з жіночою статтю і зберігає гетеросексуальну орієнтацію. Також Гальберстам відмічає зростання тиску на гендерно неконформну дівчину з боку суспільства, коли томбойзм, який розпочався в дитинстві, продовжується в пубертатному віці і після нього, адже в цей час на таку особу накладається штамп недалекої ролі дружини та матері, якого їй нібито не уникнути. Це цілком логічно, якщо зважати на те, що такі прояви гендерної ідентичності «загрожують» сімейній і, як наслідок, соціальній стабільності (Гальберстам, 1998).

Американська соціологиня Лін Кар поділилася з науковою спільнотою результатами дослідження, проведеного серед людей, які ідентифікують себе як томбої. Вона провела серію поглиблених інтерв'ю серед жінок віком від 25 до 38 років, вибірка була сформована методом снігової кулі. На основі емпіричних даних дослідниця виділила наступні причини того, що опитані особистості почали визнавати себе томбоями. Спочатку вона говорить про причини заперечення ними фемінності.

1. Дівчата-томбої хочуть розважатися. Опитані респонденти визначали, що дозвілля, яке пропонується дівчатам, для них є занадто нудним і одноманітним. Гратися з ляльками, пліткувати, обговорювати хлопців чи грати в футбол? Для цих людей вибір був очевидним на користь спортивних активностей. Що стосується скаутів, то шиття та кулінарія, якими займаються дівчата, не задовольняли їх так, як захоплюючі «хлоп'ячі» походи. Зважаючи на те, який тип дозвілля обирали дівчата-однолітки з їх оточення, в свідомості респондентів закріпилося уявлення про жіночу статтю як про дурненьких нудних людей.

2. Відсутність майбутнього. Для більшості респонденток матері не були рольовою моделлю, яку вони б хотіли наслідувати. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що матері не мали такого кар'єрного зростання, як їхні батьки, вели нудний з точки зору респонденток спосіб життя, в деяких сім'ях не могли протистояти жорстокості чоловіків і ставали жертвами насилля, а отже, виглядали слабкими в очах дітей. Дехто також говорив про те, що їхні матері потребували допомоги своїх дітей в стосунках з чоловіками, а також в період розлучення, коли матері мали нестабільний психічний стан, таким чином, проявляючи власну незрілість перед підростаючим поколінням.

3. (Не)відчуття безпеки. У своїй свідомості респонденти зчепили жіночий гендер з відчуттям небезпеки, причому як фізичної, так і емоційної. На це теж були свої причини. Деякі з опитаних були жертвами насилля чоловіків проти жінок або ж його свідками. Окрім цього, носіння одягу, який підкреслював їхню фемінність, давав відчуття вразливості та незахищеності. Якщо поглянути з цієї позиції на маскулінність, то вона дає певні переваги: чоловікам, на відміну від жінок, стереотипно властивою є менша емоційність. Тому респондентки обрали такий засіб захисту і збереження внутрішнього спокою: виражати менше емоцій і, таким чином, сприяти внутрішній силі та стійкості.

Окрім цього, наводяться фактори, які сприяють вибору маскулінності.

1. Фалічна заздрість. Респонденти відзначали, що відчували на собі існування подвійних стандартів відносно виховання хлопців і дівчат: першим, за їх словами, діставалося більше свободи. Особливо яскраво це прослідковувалося в

сім'ях, де було двоє різностатевих дітей. Дехто з опитаних томбоїв пов'язував своє відчуття заздрості відносно протилежної статі не тільки з більшою свободою та владою, а з наявністю в чоловіків та відсутністю в них статевого пеніса, який став для них певним втіленням вищезгаданих привілеїв (певним чином нагадує фрейдівську «заздрість до пеніса», яку він приписував усім жінкам).

2. Привернення уваги чоловіків. Респонденти говорили про те, що для них важливим було привернення уваги батька, причому важливим це було з різних причин. Одні вказували на те, що батько є протилежністю матері у відношенні кар'єри, цікавості життя та розумових здібностей, а отже, треба заслужити увагу такої знакової особистості. Для деяких же, навпаки, тато не був рольовою моделлю: скоріше, томбої хотіли захиститися від жорстокості зі сторони батька, а тому починали поводити себе по-чоловічому, наприклад, проявляючи себе у спорті (Lynn Carr, 1998, pp. 535-542).

Аналізуючи результати дослідження Лін Кар, хочеться відмітити, що томбоїзм нею виділяється здебільшого як різновид бунтівної поведінки, яка не вписується в загальні рамки сприйняття гендеру, водночас така «девіація» є їхнім способом пристосування до дійсності, їхнім самовираженням. Однак авторка не розглядає томбоїзм в контексті сексуальних практик (наскільки гомосексуальні схильності можуть спричиняти такий тип самоідентифікації, або ж, навпаки, ідентифікація себе з хлопцем може привести до проявів гомосексуальності), хоча відмічає цей момент як подальший напрямок для дослідження даної теми. Оглянувши узагальнення, які наводить соціологиня, може скластися враження, що виховання та стосунки з членами сім'ї є першочерговими факторами, які призводять до томбоїзму, але маємо припущення, що існують й інші, не менш значущі причини появи такої самоідентифікації.

Також у вказаній вище статті Лінн Карр намагається показати різноманіття томбоїзму, виділивши певні типи томбоїв. Ті респонденти, які заперечують будь-яку фемінність у собі, вважають її чимось гіршим, нижчим, меншим за маскулінність, і, таким чином, приходять до усвідомлення себе як чоловіка, можуть бути віднесені до «більш маскулінних томбоїв». Характеристика «більш-

менш маскулінний» може здаватися некоректною, однак сенс її стає зрозумілим у співставленні з іншою групою, названою авторкою «андрогінні томбої», тобто це ті респонденти, які набули чоловічих ознак у зовнішності та поведінці, однак не заперечили цілком свою жіночу природу. Окрім цих типів, соціологиня також виокремлює підтипи за ознакою того, яка з мотивацій стати томбоєм була первинною для кожного респондента (Lynn Carr, 1998, pp. 545-548).

Отже, томбоїзм є досить складним явищем, такий тип поведінки може бути пов'язаним або не пов'язаним з сексуальними схильностями, формуватися відносно умов, у яких соціалізується індивід, тощо. Важливо відмітити, що існують також і інші форми втілення жіночої маскулінності. Окрім томбоїв, такими є буч-лесбійки, FtM-трансгендери тощо, однак зупиняємося на понятті томбоїзму, адже воно є суттєво важливим для подальшого дослідження.

РОЗДІЛ 2. КОРЕЙСЬКА ХВИЛЯ В УКРАЇНІ ТА ФОРМИ ВІЯВУ ЇЇ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ МОЛОДІ

Перший розділ роботи був присвячений гендерним питанням, зокрема томбоїзму як одній із форм жіночої маскулінності. Однак для того, щоб перейти до безпосереднього емпіричного дослідження томбоїзму в середовищі прихильників корейської поп-культури в Україні, необхідно з'ясувати, що є Корейська хвиля, яким чином корейська культура популяризувалася по всьому світі, як корейська поп-культура існує в українських реаліях, хто є її шанувальниками, яких форм набуває прихильність до корейської поп-культури та чи існує в ній самій явище томбоїзму. Цьому й присвячено розділ 2.

2.1. Поняття Корейської хвилі та історія поширення явища

У найвужчому розумінні "Корейська хвиля" (кор. «Hallyu» – «Халлю») відноситься до сплеску міжнародної видимості корейської культури, що починається в Східній Азії в 90-х роках і продовжується на даний момент у США, Латинській Америці, на Близькому Сході та в різних частинах Європи. Халлю складається в основному з двох форм медіа: телевізійних серіалів (K-dramas) та поп-музики (K-pop), хоча корейські художні фільми та інші музичні форми також є частиною явища (Ravina, 2009, р. 3). Інакше кажучи, Корейська хвиля – це експорт корейської продукції різних типів в країнах усіх континентів.

Хоча Корейська хвиля і поширюється без перебільшення по всьому світі, в Україні навряд чи знайдеться багато людей, знайомих із цим явищем. Однак, незважаючи на це, незнання про Халлю не говорить про те, що такі люди не потрапили під вплив Корейської хвилі. Насправді, прояви цього явища є достатньо видимими. Згадати хоча б хіт корейського виконавця PSY “Gangnam Style”, який вірусно набрав популярність у світі. У 2012 році українські радіостанції ледь не щодня програвали в ефірі цю пісню, молодь повторювала неважкі та легко запам'ятовувані рухи з хореографії в кліпі, а сам кліп потрапив у Книгу рекордів Гіннеса як відео, що набрало найбільшу кількість лайків в історії «YouTube».

Окрім цього, вплив корейської культури можна відчутти також в індустрії краси. Мова зараз не про пластичну хірургію, яка вважається найкращою в світі, а про корейську косметику, яка має імідж дуже якісної, безпечної, навіть корисної для шкіри продукції. На українському ринку косметика, виготовлена в Кореї, є досить популярною, нерідко представлена на окремих стендах, які привертають увагу покупця, в мережах магазинів краси та здоров'я. Навіть більше, в деяких торгівельно-розважальних центрах є спеціальні автомати з корейською продукцією по догляду за зовнішністю.

На окрему увагу заслуговує той факт, що корейський фільм «Паразити» здобув Золоту пальмову гілку Каннського кінофестивалю, а на премії Оскар 2020 отримав 4 нагороди: Найкращий фільм, Найкраща режисерська робота, Найкращий оригінальний сценарій та Найкращий іноземномовний художній фільм. Стосовно останньої номінації: вперше Оскар отримав фільм, знятий корейською мовою. Бачимо, що Корейська хвиля дійшла й до світового кінематографу, а нагороди виразно говорять про якість корейського кіно.

Також відмітимо, що к-поп артисти долучаються до важливих світових подій. Наприклад, корейський гурт EXO брав участь у закритті Зимових олімпійських ігор 2018 у Пхьончхані, а інший бойбенд, BTS, відвідав засідання під час 73-ї сесії Генеральної асамблеї ООН з промовою проти насилля над дітьми та зібрав майже півтора мільйони доларів на кампанію, спрямовану на боротьбу з булінгом. Підсумувавши, можна сказати, що корейські впливи так чи інакше відчутні в українських реаліях, а отже, не можуть бути проігноровані.

Канадський дослідник глобалізаційних процесів, комунікацій та мас-медійних засобів Даль Йон Цзінь, який висвітлює в своїх наукових працях особливості Корейської хвилі, поділяє Корейську хвилю на два періоди: Халлю 1.0 (кінець 1990-х – 2007) та Халлю 2.0 (з 2007 понині).

Корейські культурні компанії розробили багато своїх культурних продуктів і розширили експорт цієї продукції в основному до Східної та Південно-Східної Азії в еру Халлю 1.0. Корейські культурні продукти вперше проникли на китайський ринок в 1997, ставши популярними у Східній Азії. Корея продала ще

одну популярну програму в Японії в 2004 р. Між 2004 і 2006 роками Корея зайшла також і на телебачення Гонконгу (Jin, 2012). Що стосується музики, в цей період К-пор так само лишався популярним переважно в межах азійських країн. Той факт, що Корейська хвиля поширилася спочатку по Азії, пояснюється не тільки територіальною близькістю, а, передусім, тим, що трансльовані в культурній продукції образи, цінності, ідеї, висвітлені тематики є також спорідненими для цього регіону.

З кінця 2007 року явище Халлю зазнало значного зрушення зі зростанням соціальних медіа. Корея зробила інновації в соціальних медіа (Cyworld) і смартфонах (Samsung Galaxy), а також в онлайн-іграх (Lineage і Aion), і вони стали головними частинами корейської хвилі. Західні соціальні медіа та смартфони також взяли ключову роль у розповсюдженні К-пор та інших культурних жанрів, тому що шанувальники багатьох країн слухають К-пор та користуються іншими культурними продуктами через соціальні медіа, посилаючись на групу Інтернет-додатків, які ґрунтуються на ідеологічних та технологічних засадах Веб 2.0, які дозволяють створювати та обмінюватися вмістом, створеним користувачем (Jin, 2012). Паралельно з розвитком онлайн технологій, К-пор як одна з рушійних сил Корейської хвилі завойовує західні ринки, переважно європейські та американські. Вдається це завдяки міксуванню суто корейського з тим, що є популярним на Заході, і все це в яскравій «обгортці».

Корезнавець Юлія Ковальчук вважає, що «основна причина привабливості корейської теле- і кінопродукції у країнах Азії полягає саме у правдивому відображенні проблем сучасного суспільства, а також у поєднанні конфуціанської моралі, цінності якої ніколи у цьому регіоні не ставилися під сумнів, і реалій нової ери, наприклад таких, як екстравагантний стиль в одязі та макіяжі акторів. У свою чергу, європейців та американців цікавлять більше образи нетрадиційної, оновленої Кореї, що створюються авангардними митцями» (Ковальчук, 2008, с. 259).

На думку американського вченого Марка Равіні, явище Корейської хвилі можна назвати як національним, так і транснаціональним феноменом (Ravina,

2009, р. 4-6). Передусім, орієнтованість Халлю на експорт зумовлює зміни в культурі самої Південної Кореї: ті культурні риси, які ще наприкінці попереднього століття були чужими для цієї держави, зараз стають частиною повсякденності та цілком приймаються корейцями. Однак цей мікс запозичень і сам чинить певний вплив на інші культури: разом з Халлю передаються цінності щирого і чистого кохання, яке яскраво висвітлюється в корейських серіалах, образи невинності, втілені в зовнішності та поведінці дівчат у К-рор, енергійність та оптимізм, притаманні пісням К-рор, та багато іншого. Поширенню Халлю далеко за межами Кореї сприяє також те, що в К-рор гуртах нерідко є некорейські учасники (наприклад, з Китаю, Японії, Тайланду, Тайвані, США, Канади, Австралії тощо) для вдалого промоушну виконавців у різних країнах.

2.2. Халлю в Україні. Українська молодь під впливом Корейської хвилі

Феномен Халлю знайшов своє місце в багатьох країнах світу, серед яких Україна – не виняток.

Перш за все, відмітимо, що цільова аудиторія Халлю – переважно підлітки та рання молодь. Привабливий, ледь не доведений до ідеалу контент спрямований саме на тих, хто звертає увагу в першу чергу на візуальну складову мистецтва. Корейські фільми та серіали показують красивих героїв, які прагнуть втілення своїх мрій і, подолавши перепони, таки досягають мети, а між цими героями розвиваються чисті, не менш красиві стосунки. В рамках дещо наївного і передбачуваного сюжету діють персонажі, серед яких зазвичай чітко зрозуміло, хто є позитивним, а хто – негативним героєм: отже, зрозуміло, чий приклад глядачеві варто наслідувати.

Що стосується артистів К-рор, то вони теж розглядаються як певний ідеал: недарма їх називають «айдолами» («idol»), відповідно, як до ідеалів, до них високі вимоги. Гурти, які створюються музичними лейблами, набирають учасників та учасниць у відповідності до багатьох критеріїв: в першу чергу, вік (молодість на першому плані) та зовнішність (струнка фігура, привабливі риси обличчя, іноді артисти вдаються і до пластичних операцій, зокрема перероблюють повіки та ніс).

По-друге, вимоги до їхніх умінь: танець, вокал, акторські вміння, робота з камерою тощо. Також у контракті зазвичай прописують і обмеження стосовно особистого життя артиста: заборона на стосунки, не узгоджені з їхнім агентством. Та й загалом, щоб дебютувати в складі групи, артисти багато років тренуються в агентстві (так звана «система трейні» - «trainee system»), і, якщо не пощастить, можуть так ніколи й не стати відомими. Таким чином, технічно доведені до ідеалу артисти приваблюють величезну кількість фанатів, при чому, як уже було з'ясовано, як у Кореї, так і далеко за її межами.

Корейський дослідник явища Халлю О Інью так говорить про К-рор-айдолів: «Орієнтуючись переважно на азійських та західних фанатів жіночої статі, К-рор акцентує на стрункій, високій та жіночній зовнішності з підлітковою чи часом дуже милою мімікою обличчя, незалежно від того, чоловіки вони чи жінки» (Oh, 2013, p. 402). Бачимо, що «підлітковість» зовнішності артистів певним чином указує на вік цільової аудиторії, а «жіночність» айдолів, як дівчат, так і хлопців, – на її переважну стать. До виконавців-хлопців фанатки повинні відчувати симпатію, а на виконавиць-дівчат повинні хотіти бути схожими.

Україна, як і інші країни світу, ввійшла в еру гаджетів, а отже, їх користувачі не можуть стояти осторонь інтернет-трендів. Соціологи Цзінь та Юн вважають, що «соціальний медійний аспект Халлю показує, що технологічні переваги платформ соціальних медіа та спільнота шанувальників впливають одне на одне, виливаючись у стрімке поширення Халлю як сукупності змішаних культурних форм» (Jin & Yoon, 2016, p. 1277). Таким чином, відмічаємо, що для актуальної нині ери Халлю 2.0 важливим є те, що соціальні медіа – один із найголовніших каналів поширення, а так як доступ до соціальних мереж у значної частки молодшої української аудиторії не є обмеженим, приходимо до того, що Корейська хвиля знайшла своїх шанувальників і в нашій державі.

Цікавим, на наш погляд, є той факт, що для К-рор-індустрії Україна не лише є ринком збуту продукції, а й також творчим майданчиком. Наприклад, локації столиці є цікавими для південнокорейських кліпмейкерів. Як наслідок, дві К-рор-

групи найбільшого в країні агентства SM Entertainment зняли кліпи в різних точках Києва (Сьогодні, 2018; Корреспондент.net, 2019).

Так як корейська економіка чимало виграє від поширення Халлю, уряд країни сприяє поширенню цього явища. У Києві, до прикладу, Посольство Республіки Корея створило Корейський освітній центр в Україні. Ця установа фінансується з корейського бюджету та проводить роботу, що сприяє поширенню їхньої культури серед українців. Наприклад, Центр проводить безкоштовні курси вивчення корейської мови, а також сприяє обміну студентами між країнами, в тому числі надаючи гранти на навчання в Південній Кореї. А зважаючи на те, що для старшокласників важливим є обрати місце для здобуття подальшої освіти, Халлю сприяє також популяризації Кореї як академічно привабливої держави.

Українські підлітки та молоді люди, які потрапляють під вплив Халлю, зазвичай є поціновувачами корейської музики та кіно. Від пасивного перегляду серіалів та музичних кліпів фанати нерідко переходять до активного наслідування зовнішності та дій артистів. К-рор-фанатів та фанаток можна легко ідентифікувати за яскравою зовнішністю: вони часто мають кольорове волосся, яскравий макіяж, можуть вдягати маски, люблять носити велику кількість прикрас та аксесуарів одночасно. Вдалому копіюванню стилю айдолів сприяє популярність в Україні таких інтернет-магазинів, як AliExpress, Joom та інших. Незважаючи на те, що це китайські торгові майданчики, на їх сайтах досить легко можна знайти схожі за стилем К-рор-товари. Така дещо екстравагантна зовнішність підлітків нерідко викликає осуд зі сторони старших поколінь, однак для молоді це один зі способів привернення уваги до себе.

Цікавим є той факт, що приналежність до жіночої статі не обов'язково призводить до наслідування зовнішності дівчат-айдолів. Нерідко зустрічається, що К-рор-фанатки прагнуть бути схожими на кумирів з хлоп'ячих груп. Тому серед дівчат можна зустріти коротко підстрижених, нерідко з волоссям неприродного кольору, одягнених здебільшого по-чоловічому. Багато хто з них ідентифікує себе як томбой (про це далі в 2.3).

Також любов до усього корейського провокує фанатів проявляти себе в творчості. Наприклад, у фандомах (спільнотах фанатів різних гуртів) є багато талановитих танцюристів, співаків та реперів, або ж початківців, які не мають високого рівня майстерності, однак мають хист до творчості і бажання мати щось спільне зі своїми кумирами. Така творчість може мати різні форми: це і короткі відео з хореографією айдолів чи їхніми вокальними партіями в Інстаграм, і повноцінні кавер-відео (власна інтерпретація вже існуючого кліпу). К-попери (вони ж фанати К-рор) утворюють кавер-групи, з якими виступають на вечірках та фестивалях, які відвідують такі ж к-попери. Окрім цього, к-попери долучаються до участі в комік-коні (для любителів коміксів), роблять косплей (копіювання зовнішності героїв мультфільмів, фільмів тощо), танцюють на вулицях під К-рор-пісні, які включаються в довільному порядку (random dance). Усе це різноманіття активностей дає підстави називати спільноту к-поперів субкультурою.

Як уже говорилося, уряд Республіки Корея підтримує подібні прояви прихильності до корейської культури в країнах світу. Тому, окрім локальних фестивалів, існує також K-pop World Festival, який проходить у Кореї. На цьому дійстві виступають переможці локальних етапів фестивалю. Україна теж проводить відбір серед своїх кавер-артистів (Іщенко, 2015).

З недавніх пір не тільки артисти К-рор, а й українська спільнота к-поперів стала видимою для ЗМІ. В одному з сюжетів Телевізійної Служби Новин йшлося про зменшення кількості учасників фандомних вечірок через спалах коронавірусу в Китаї і присутність на заході артистів з Кореї (сюжет знятий ще до поширення пандемії). Важко сказати, що саме привернуло увагу журналістки: саме явище Халлю і мода на нього серед підлітків чи потенційна загроза коронавірусу, однак примітним залишається той факт, що репортаж на центральному телебаченні показав К-рор-захід зсередини, а отже, Корейська хвиля в Україні стає все більш помітним явищем (ТСН, 2020).

2.3. Томбоїзм у К-рор та середовищі його фанатів

В попередньому підрозділі ми згадували про те, що наслідування корейських айдолів для деяких фанаток набуває форми томбоїзму. Та перш ніж приділити увагу цій гендерно забарвленій моделі поведінки в спільноті прихильників Халлю, з'ясуємо, як воно існує в публічному просторі К-рор-артистів.

Для початку, варто відмітити, що загальноприйнятим у К-рор є те, що дівчата-айдоли є жіночними, причому жіночність проявляється багато в чому: це і вокал (зазвичай К-рор-виконавиці мають високий голос і повинні співати так би мовити «ніжним голосом»), і хореографія (жіночі партії зазвичай технічно простіші, ніж чоловічі, в рухах більше плавності та м'якості), і зовнішній вигляд (найчастіше артистки мають довге волосся, коротке зустрічається значно рідше, одяг підкреслює стрункість фігури). Враховуючи те, що жіночі гурти конкурують з чоловічими, цілком логічно заповнити ринок продукцією, яка відрізняється від тієї, що пропонують бойбенди, а отже, треба робити акцент на жіночності артисток.

Звісно, буде перебільшенням сказати, що дівчата-айдоли є більш фемінними, а хлопці-айдоли – більш маскуліні: це, скоріше, загальна тенденція, аніж канон. Індустрія К-рор є настільки масовою та різноманітною, що в ній також можна зустріти й певні експерименти. Так, жіночі гурти іноді приміряють на себе чоловічі образи, однак частіше за все це не набуває форми загального концепту групи, а залишається на рівні ідеї для одного номеру, щоб потішити прихильників чимось новим.

Однак для К-рор властиві також і більш сталі прояви жіночої маскулінності. Наприклад, якщо поглянути на фото китайської групи FFC-Acrush, можна подумати, що це бойбенд, однак насправді всі учасники гурту є дівчатами-томбоями. Це цілісний концепт гурту, і, відповідно, він стосується не лише зовнішності: вокал та хореографія теж є «хлоп'ячими». Технічно можемо віднести їх до К-рор, оскільки зараз вони працюють в Південній Кореї під ім'ям Fanxy Red (Koreaboo, 2018). Зважаючи на те, що дебютували артисти в Китаї, який є більш

консервативною країною, аніж Корея, і там же здобули свою фанбазу, можемо зазначити, що навіть у традиційних (відносно Заходу) країнах відбуваються певні зрушення відносно ставлення до статі/гендеру, сексуальності та андрогінності, принаймні, на рівні масової свідомості.

Ще одним прикладом жіночої маскулінності в К-пор є співачка американського походження Ембер Лю, колишня учасниця дівочої групи f(x). З моменту дебюту (2009) і понині виконавиця зберігає андрогінний образ, наголошує на тому, що таким чином вона виражає свою індивідуальність і, хоча й говорить про нерозуміння її зовнішності, з якими вона неодноразово зустрічалася протягом свого творчого шляху, відмічає, що зараз багато людей спокійно ставляться до різних стилів та їх особливостей серед жінок (Kuang, 2015).

Описані вище приклади томбоїзму як одного з проявів жіночої маскулінності в корейській поп-культурі є скоріше винятками, аніж правилом: виконавці, чия гендерна приналежність легко зчитується з першого погляду, складають більшість і зазвичай є більш популярними.

Якщо припустити, що прихильники К-пор (надалі нас цікавитимуть саме прихильниці, тобто народжені жінками) наслідують зовнішність і поведінку своїх кумирів, логічно подумати, що, скоріш за все, дівчата будуть прагнути бути схожими на дівчат-айдолів. Однак у спільноті фанатів є значна частка томбоїв (про що згадано раніше в пункті 2.2), причому нерідко томбоїзм – це не лише стиль, що нагадує зовнішність хлопців-айдолів, це також і звернення до себе в чоловічому роді, нерідко – гомосексуальні стосунки та думки про зміну статі. Звісно, деякі прояви томбоїзму, зокрема той, що стосується одягу, можна пояснити так, як це робила Симона де Бовуар: «Важко збагнути, скажімо, чому жінка часто вдягається як чоловік: що це — схильність чи форма захисту? Здебільшого, безумовно, тут важить довільний вибір. Нема нічого менш природного, ніж жіночий одяг; звичайно, в чоловічому одязі так само є чимало штучного, але він усе-таки практичніший і простіший, дозволяє вільно рухатися, діяти, а не стрижуть й заважає» (де Бовуар, 1949, с.223). Однак таке пояснення не охоплює явище томбоїзму повністю. Тож які можливі причини до появи такої

самоідентифікації, як томбой, серед молоді? Чи є любов до продуктів Халлю однією з цих причин? Відповіді на ці запитання шукатимемо в розділі 3.

РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ДІВЧИНИ-ТОМБОЯ В СЕРЕДОВИЩІ ФАНАТІВ КОРЕЙСЬКОЇ ПОП-КУЛЬТУРИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ФОКУС-ГРУПОВОГО ОПИТУВАННЯ)

В розділі 3 описано основні аспекти фокус-групового дослідження, а також проаналізовано його результати на предмет гендерної ідентичності інформантів.

3.1. Методологічні та методичні аспекти емпіричного дослідження

Для виконання завдань, описаних у вступі до роботи, нам було необхідно провести емпіричне дослідження, аби отримати дані для подальшого розгляду і, відповідно, формулювання висновків. Тож за метод збору соціологічної інформації було обрано фокус-групове опитування. В умовах обмеженості в часі та матеріальних ресурсах цей метод ми визначили як найбільш релевантний, оскільки застосування кількісної методології щодо даної теми ми вважаємо недоречним, адже нас не стільки цікавить репрезентативність даних, скільки унікальність життєвого досвіду, яким діляться інформанти, щоб ми зі сторони аналітиків мали змогу якомога глибше осягнути сутність досліджуваного явища. Варіант з проведенням декількох поглиблених інтерв'ю ми відкинули через високу ресурсовитратність. В порівнянні з цим методом, вдала фокус-група дає певну групову динаміку, синергетичний ефект, який дозволяє отримати різні оціночні судження інформантів стосовно обговорюваної проблеми, визначити причинників та противників у сторонах конфлікту і отримати нове знання в ході висловлення різних позицій. На майбутнє вважаємо, що серія поглиблених інтерв'ю може мати місце для з'ясування більш індивідуальних рис досліджуваного явища в житті кожного з інформантів і, як наслідок, уточнення отриманої інформації, однак пілотаж у формі групового опитування дозволив виявити певні загальні особливості томбоїзму серед фанатів корейської поп-культури.

В умовах карантинних обмежень, в яких проводилося дослідження, першопочатковий план з фокус-групою в режимі face-to-face довелося відкласти, а опитування провести в режимі відеоконференції за допомогою програми Zoom.

Використання програмного забезпечення не створило проблем для проведення опитування, адже була створена певна ілюзія круглого столу, тобто всі могли бачити й чути всіх. Під час фокус-групи вівся запис відеоконференції через Zoom, а також додатковий аудіозапис на мобільний пристрій, всі учасники були поінформовані про фіксування опитування на носіях, а також про подальше цитування реплік інформантів у роботі. Також усім була гарантована конфіденційність особистої інформації. Тривалість фокус-групового опитування – 1,5 години.

Цільова група даного дослідження – дівчата, які ідентифікують себе як томбої і є прихильниками корейської поп-культури. Рекрутинг інформантів відбувався за допомогою чатів фанатів К-поп у Телеграм: ці спільноти є відкритими для доєднання, тож туди було надіслано оголошення про пошук томбоїв для онлайн-дискусії. Ті, хто відгукнувся, і стали учасниками фокус-групи, а також допомогли в пошуку ще декількох інформантів (елемент методу снігової кулі). Акцентуємо увагу на тому, що спільнота прихильників корейської поп-культури в Україні не є настільки великою, щоб знайти учасників, серед яких ніхто б не знав про існування один одного, тим більше, зважаючи на той факт, що багато хто з них бере участь у фандомних заходах. Таким чином, правилом стосовно незнайомства учасників один з одним довелося знехтувати, однак не вважаємо, що це могло негативно вплинути на результати дослідження: навпаки, це посприяло створенню сприятливого клімату під час бесіди, а отже, інформанти спокійно висловлювалися на різні теми, в тому числі й ті, що є суто особистими. Також позитивному ходу розмови сприяло й те, що усі інформанти належать до однієї статі й ідентифікують свій гендер схожим чином. А ще модератор представився як один з фанатів К-поп, що створило певний довірливий зв'язок учасників із ним.

Таким чином, у дискусії взяло участь 8 томбоїв віком від 14 до 28 років. Було узгоджено найбільш зручний для інформантів час для бесіди, за день до фокус-групи модератор уточнив, чи буде кожен із них присутній на опитуванні, тож несподіваної неучасті когось із потенційних учасників вдалося уникнути.

Фокус-групове опитування проводилося російською мовою, зважаючи на те, що це є зручнішим для інформантів. Подальше цитування є перекладом з російської на українську мову.

3.2. Учасники фокус-групового опитування

У фокус-групі взяло участь 8 інформантів. В роботі кожен з них названий тим іменем, якими вони самі себе називають. Так само до них звертаються також інші члени фандому (тобто, інші к-попери).

1. Кай, 28 років. Говорить про себе в чоловічому роді, тому надалі вживатимемо займенник «він».

2. Тао, 22 роки. Серед «своїх» говорить про себе в чоловічому роді, однак на роботі (викладання математики дітям) вимушений називатися в жіночому роді. Зважаючи на те, як респонденту комфортніше, надалі вживатимемо займенник «він».

3. Міса, 14 років. Говорить про себе в жіночому роді, тому надалі вживатимемо займенник «вона».

4. Марк, 24 роки. Говорить про себе в чоловічому роді, тому надалі вживатимемо займенник «він».

5. Ел, 22 роки. Говорить про себе в жіночому роді, тому надалі вживатимемо займенник «вона».

6. Леон, 18 років. Говорить про себе в чоловічому роді, тому надалі вживатимемо займенник «він».

7. Советській, 18 років. Зазначає, що для неї не має значення, в якому роді говорити про себе, в одному реченні може назвати себе і «він», і «вона». До себе звертається частіше в чоловічому роді, однак при відповіді на запитання від знайомих «Хто ти: хлопець чи дівчина?» називається за ознакою статі, тобто, вона, тому, не дивлячись на чоловічий псевдонім, надалі вживатимемо займенник «вона».

8. Багиня, 20 років. Говорить про себе в жіночому роді, тому надалі вживатимемо займенник «вона».

3.3. Аналіз результатів фокус-групового опитування

Для проведення фокус-групи було написано гайд, розміщений в додатку А. Модератор орієнтувався переважно на встановлений перелік питань, іноді відступаючи від нього відповідно до логіки розмови. Відеозапис фокус-групи додаємо окремим DVD-диском з файлом «Focus-group.mp4» (Романюк, 2020). При цитуванні додаємо тайм-код, що посилається на відео, в дужках.

3.3.1. Томбоїзм: розуміння поняття, причини появи та сталість ідентифікації

Так як основним критерієм відбору учасників фокус-групи була самоідентифікація «томбой», важливо з'ясувати, що означає це слово для них.

Респондент Багиня поділилася своїм розумінням поняття «томбой». На її думку, томбоїзм може проявлятися по-різному: «Люди по-різному розуміють поняття «томбой», сприймають його або як стиль, або як позиціонування себе» (0:35:53). Інші інформанти погодилися з тим, що це слово має різне значення для різних людей, тому виникла необхідність визначити, що означає томбоїзм відносно їх самоідентифікації.

Для розуміння томбоїзму виключно як особливості зовнішнього вигляду показовим є висловлення Міси: «По факту, томбой – це просто стиль. Ти просто вдягаєшся, я б не сказала, чи конкретно по-чоловічому, чи конкретно по-жіночому. Ти носиш речі, які не мають статі, найчастіше це речі унісекс, або вперемішку і чоловічі, і жіночі речі» (0:34:28). Бачимо, що томбоїзм виділяється скоріше не як ознака маскулінності, а скоріше андрогінності. Також виділяється така ознака томбойського стилю, як зручність: носити коротке волосся зручніше, ніж довге, носити штани зручніше, ніж спідниці тощо.

Однак серед інформантів знайшлися й ті, для кого томбоїзм є дечим більш суттєвим, аніж манера одягатися. Марк говорить: «Для мене, наприклад, це не стиль. Так, мені подобається, що я ношу чоловічий одяг, тому що він зручний, і так, мені подобається коротка стрижка, але це якесь внутрішнє відчуття самого себе. Мені комфортніше себе представляти в чоловічому роді, мені комфортніше

говорити про себе в чоловічому роді, мені комфортніше робити чоловічу роботу, мені приємніше в компанії друзів, які є «жіночними дівчатами», бути джентльменом. Для мене це усвідомлення себе внутрішнє, а не лише зовнішнє» (0:36:50).

Прозвучала також і дещо відмінна думка від цих, здавалося б, полярних розумінь томбоїзму. Леон зазначає, що погоджується з думкою Марка (попередня цитата). В ході уточнення такого ствердження виявляється, що в фандомі Леон позиціонує себе як хлопець, однак «для дуже близьких людей може показати свою жіночу сторону» (0:39:30). Така двоїстість гендерної ідентифікації є досить цікавою, оскільки певним чином узгоджується з перформативністю, про яку писала Джудіт Батлер у «Гендерному клопоті». Для спільноти однодумців цей респондент грає роль більше хлопця, ніж дівчини, намагаючись відповідати очікуванням відносно того, яким може бути томбой. Цей перформанс супроводжується увнутрішненням ідентифікації себе як томбоя, виходячи на рівень говоріння про себе в чоловічому роді. Однак це не цілковите зречення власної статевої приналежності, яке може знаходити своє втілення в спілкуванні з найближчими людьми.

Також учасники фокус-групи відмічають, що в К-рор-спільноті томбоями також себе називають і ті, хто має романтичні стосунки з дівчатами. Бачимо певне ототожнення томбоїв з лесбійками-буч, а також звертаємо увагу на стереотипи стосовно зовнішності гомо- чи бісексуальних жінок: «Початково є стереотип, що якщо ти лесбійка чи бісексуалка, то в тебе стовідсотково коротка зачіска» (Міса) (0:40:42). Однак інформанти вважають, що зовнішність може бути не пов'язана з сексуальною орієнтацією.

Важливо також відмітити, що історично слово «томбой» спочатку означало «дівчину-пацанку», тобто мова не йшла про ідентифікацію себе з протилежною статтю, про що згадав Кай під час розмови: «Пацанка не завжди говорить про себе в чоловічому роді і не завжди притримується вибору одягу чоловічого стилю. Ми відійшли в принципі від поняття «томбой», ми перенесли його на свою культуру, на свій фандом, на своє відчуття внутрішнього світу» (0:49:40). Такі міркування

вкотре відображає, по-перше, плюральність розуміння самої суті обговорюваного поняття, по-друге, тісний зв'язок такої самоідентифікації респондентів із захопленням корейською поп-культурою.

Серед причин, які сприяють появі самоідентифікації «томбой», окрім переваг у плані зручності чоловічих одягу та зачіски над жіночими, також є ставлення до ролі жінки в суспільстві загалом: «Мені дуже не подобається, ні в моральному плані, ні в соціальному, ні в якому іншому взагалі жіноча роль в суспільстві. Для мене це ***. Якщо говорити чесно і відверто, чоловікам у світі живеться простіше. Не те, щоб я хочу жити простіше, і через це вкоротив волосся і називаю себе в чоловічому роді, і таке інше, але мені в жіночому не комфортно. Мені простіше ходити в джинсах, толстовці й з короткою зачіскою, аніж носити спідниці й підбори і постійно думати про те, що інші думають з приводу моєї зовнішності» (Тао) (0:41:00). Така логіка міркування в дечому є співзвучною з думками Симони де Бовуар стосовно лесбійок: «Лесбійки ненавидять чоловічу владу над жінками, ненавидять «вульгарні» стосунки, які нав'язують їм чоловіки. Їх дратують привілеї чоловіків, вони заздять їхній фізичній силі. Вони відчують болісне приниження, усвідомлюючи, що неспроможні битися із суперником, що він може одним ударом кулака звалити їх долу. (...) Задля цього вони бездумно вдаються до непотрібного фанфаронства та неймовірних комедій. Попервах лесбійка вдає із себе чоловіка, потім у гру перетворюється і все її лесбійанське становище. Чоловічий одяг з маскарадного перетворюється для неї в необхідний пізнавальний знак» (де Бовуар, 1949, с.224).

Зі згаданої вище репліки Тао видно, що він шукає в томбойзмі спосіб зробити так, щоб оточення не диктувало йому правила, як треба виглядати, адже перед чоловіками суспільство здебільшого не ставить такі високі вимоги до привабливості, як перед жінками. На думку одразу спадає народне «чоловік повинен бути трохи вродливішим за мавпу». Однак в такому ході міркування можна знайти і зворотну сторону. Спроба виглядати по-чоловічому може бути невдалою, і якщо оточення помічає, що під чоловічим образом приховано жіноче тіло, то така людина може стати жертвою нерозуміння (чи, можливо, чогось ще

більш неприємного), і тоді це викликає протилежну реакцію: суспільству стає ще більше не все одно на те, як ти виглядаєш.

Окрім вищеописаних причин, для появи самоідентифікації «томбой» можуть існувати також і приводи. Ел описала ситуацію, в ході якої почала себе так ідентифікувати: «Все життя я була дівчинка-дівчинка: довге біле волосся, жіночі хореографії та костюми і все таке. Через одну сферу мені довелося змінити зачіску (на показ) і тимчасово змінити свій стиль. Через це до мене прийшло розуміння, що так мені комфортніше» (0:52:08). Вимоги до професії спричинили зовнішні зміни, внутрішнє самоусвідомлення співпало з виглядом «оболонки», що і вилилося в ідентичність томбоя.

Ми побачили, що ідентичність томбоя є доволі різноманітною, як по зовнішнім проявам, так по внутрішньому усвідомленню і причинам її появи. Однак для дослідження цікаво було визначити, наскільки сталою є така ідентифікація: чим довше людина визначає себе таким чином, тим суттєвіше значення це має для неї, а отже, це вже не тільки наслідування модних зразків, це, скоріше, спосіб життя.

Варто відмітити, що далекоглядні прогнози інформантам виявилось робити доволі важко, оскільки всі погодилися з тим, що майбутнє дуже важко передбачити, а отже і те, якими будуть вони самі в ньому: «Я ненавиджу загадувати наперед, живу сьогоднішнім днем в основному, і я можу сказати точно, що на найближчу годину мене це влаштовує» (Багиня) (0:56:25). Таку «недалекоглядність» можна пояснити по-різному:

1) учасники фокус-групи – молодь, для цієї соціальної групи в загальному властиво бути мінливою в різних життєвих ситуаціях, наприклад, щодо професійних вподобань, інтересів, поглядів на соціум тощо, молодий вік – час для експериментів, в тому числі, як бачимо з наших інформантів, експериментів із зовнішністю та гендерною приналежністю;

2) життєві умови нерідко стають непередбачуваними, а отже побачити себе в мінливих умовах теж викликає труднощі (прикладом таких

непередбачуваних умов може слугувати пандемія коронавірусу, через яку, по суті, й було обрано онлайн-режим проведення фокус-групи).

Тим не менш, незважаючи на страх/небажання робити спроби побачити себе в майбутньому, ідентифікація «томбой» для всіх респондентів є зручною і досить сталою, якщо говорити про сталість в часовому вимірі. «Я не хочу зараз мінятися, не хочу повертатися до минулого, мені комфортніше бути такою, якою я є саме зараз. І я думаю, в найближчому майбутньому точно так буде» (Ел) (0:52:40), «Найближчий рік приблизно так все і буде лишатися, нічого поки змінювати не буду» (Советській) (0:53:05), «Скоріш за все, найближчі роки 3-4 думаю, що ні (не перестану себе ідентифікувати як томбой)» (Міса) (0:54:30), «Я збираюся зберегти свій стиль, мені в ньому комфортно» (Кай) (0:51:05) – так міркують інформанти з приводу майбутнього. І хоча в деяких висловленнях немає чіткого ствердження того, що надалі томбойзм завжди лишатиметься в їхньому житті, думки стосовно зручності такого стилю говорять про значимість цієї самоідентифікації, а отже, навіть якщо хтось із учасників перестане називатися томбоем, цей «пацанковий» період неодмінно повпливає на те, якими ці люди будуть в майбутньому.

Одне з міркувань наштовхнуло на думку про те, що на вибір, бути томбоем надалі чи відмовитися від цього, впливає не тільки внутрішнє відчуття себе. «Зрозуміло, що в роботі, тим більше, що я буду працювати з дітьми, мені прийдеться називатися в жіночому роді, щоб діти сприймали мене як жінку. Але в принципі, якщо я й далі буду в фандомі, або у мене будуть такі друзі, що будуть це приймати нормально, то я буду звертатися до себе на «він»» (Леон) (0:54:40), – мова йде про роботу вчителя фізичної культури. До прикладу, на відміну від Марка, який зазначав, що працює в ІТ-компанії (0:08:08), можемо сказати, що на програміста соціумом не покладається морального обов'язку бути прикладом для наступних поколінь, а отже, і трансгендерність толерується більшою мірою, ніж у професії педагога: «На роботі мене спокійно називають на «він», всі знають, що в мене такий стиль, і це нормально. На роботі мені це не заважає» (Марк) (0:51:45). Доки трансгендерність сприймається як девіація і те, від чого варто вберегти

дітей, такі люди будуть змушені приховувати від оточення усвідомлення власного «Я».

3.3.2. Томбої і сім'я: реакція найближчого оточення та стосунки з рідними

Тепер з'ясуємо, як томбої сприймаються сім'єю та чи чинить томбоїзм одного з членів сім'ї вплив на стосунки з рідними.

Перше, що привернуло увагу, це те, що в історії жодного з інформантів не було сказано, що томбоїзм дітей став причиною руйнування стосунків між ними та їх батьками. Не дивлячись на те, що до нетрадиційних гендерних форм в українському суспільстві ставляться неоднозначно, позитивним є те, що «інакшість» толерується, коли це стосується людей з близького оточення.

В одній респондентки сім'я позитивно поставилася до вибору доньки: «Чесно скажу, в мене батьки абсолютно нормально до цього ставляться, мама в моєму віці зустрічалася з дівчатами і була з коротким зеленим волоссям, тому це абсолютно нормально» (Ел) (1:00:03). Бачимо, що прийняттю ідентичності томбоя батьками сприяла тимчасова «квірність» мами в молодому віці. Так як первинна соціалізація часто сприяє тому, що батьки стають рольовими моделями для дітей, припускаємо, що приклад матері міг також і частково спричинити томбоїзм доньки (певним чином це схоже на те, що писала Лінн Карр, про яку ми згадували в п.1.3.1). В подальшій бесіді ми також з'ясували, що старша сестра Ел є MtF-транссексуалкою (про це детальніше в п. 3.3.4). Цей факт посилює припущення про вплив матері на гендерну ідентифікацію дітей, однак не беремося стверджувати це напевне.

Багиня також зустріла прийняття томбоїзму батьками: «У мене всі ставляться до цього позитивно, всі мене сприймають і говорять, що люблять мене такою, якою я є. І це, я вважаю, просто прекрасно. У мене з цим проблем, на щастя, немає» (1:02:56).

Зустріли також і нейтральне ставлення батьків до маскулінної ідентичності доньки: «Коли я вперше обстриг волосся, (...) у мами був, звісно ж, шок. Тато

зразу сказав: «Круто!»» (Советській) (1:00:38), – так би мовити, частково негативне ставлення мами і позитивне – тата певним чином врівноважили емоційну реакцію сім'ї; «Взагалі все одно. Серйозно. Мені сказали, як хочеш, так і виглядай, як хочеш, так і одягайся» (Кай) (0:57:45). Приблизно так само відреагував батько Марка: «З матір'ю я не спілкуюся, а батькові абсолютно все одно» (1:00:25). Формат фокус-групової дискусії не дав можливості детальніше зацентрувати на причині того, що Марк не спілкується з матір'ю, адже це може бути не тільки через те, що батько не підтримує стосунків з матір'ю, а й наслідком якого-небудь конфлікту між мамою і донькою, в тому числі й неприйняття матір'ю томбоїзму доньки. Однак з того, що ми знаємо точно, робимо висновок, що батько толерує маскулінну гендерну ідентичність доньки.

Відмітимо також, що певні конфлікти стосовно того, що донька почала ідентифікувати себе як томбой, все-таки мали місце в житті деяких інформантів: «У мами була істерика, коли я обстриг волосся, причому конкретна, я прям в такому аж шоці був. Зараз все добре, вона, в принципі, спокійно до цього ставиться, але іноді зустрічаються фрази типу «У мене раніше була така красива дівчинка, а зараз що? Пацан пацаном!» До цього були конкретні сварки, був навіть період, коли ми з нею взагалі не розмовляли, причому, коли жили в одному приміщенні» (Тао) (0:58:22).

Для Леона ситуація з прийняттям/неприйняттям сім'ї теж є доволі непростю: «Скажу, що всі ставляться негативно, але, в принципі, терплять» (1:03:29).

В сім'ї Міси причина конфлікту мала транссексуальне забарвлення: «В мене було дуже багато конфліктів з батьками, (...) особливо тато дуже любив моє довге волосся, я сказала, що хочу підстригтися, і це викликало такий відгук: «Ти хочеш змінити стать? Давай, признавайся». На те, щоб пояснити, що мені просто хочеться відчувати себе комфортно (...), пішло півроку, і, в підсумку, я не витримала, просто пішла і підстриглася» (0:57:02). Ми вже говорили про те, що томбоїзм може бути проявом трансгендерності або межувати з цим поняттям. Одна він також може бути певним підготовчим періодом для людей, які мають на

меті змінити стать. Тому зміна донькою зачіски була сприйнята батьком, який, вочевидь, має традиційні погляди на те, як має виглядати жінка, як натяк на транссексуальність.

Окрім конфліктів, пов'язаних з неприйняттям маскулінної самоідентифікації доньок, а також з побоюваннями батьків з приводу можливого бажання їх дітей стати транссексуалами, причиною для сварок у сім'ї було також визнання деякими респондентами їх гомосексуальності перед батьками. В продовження розповіді Тао про період непідтримування жодних стосунків з мамою він додає: «Це (причина конфлікту) пішло скоріше не від томбоя, а від орієнтації» (0:59:08). На противагу цьому наводимо опис Советского ставлення батьків до гомосексуальності їх доньки: «Орієнтацію моїх цілком добре прийняли, адекватно, ніяких «проти» не було, не було сварок і істерик» (1:01:35). Бачимо, що в таких ситуаціях реакція батьків може бути різною, позитивним є той факт, що серед дітей з гомосексуальною орієнтацією є ті, хто отримують підтримку зі сторони сім'ї, однак, зважаючи на те, що камінг-аут когось із членів сім'ї все ще стає причиною конфліктів, перед українським суспільством стоїть проблема стереотипного, закритого, нерідко некритичного мислення, яке не готове сприймати позиції, відмінні від власної, а отже, таке мислення не готове змінюватися відповідно до того, як змінюється навколишня дійсність.

На додаток до вищесказаного, відмітимо також, що дехто з батьків, хто прийняв ідентичність своїх доньок такою, якою вона є на даному етапі, сподіваються, що це лише тимчасове явище: «Є надія, що я переросту це все» (Ел) (1:00:15), «На той момент (коли Тао почав звертатися до себе на він і зізнався в гомосексуальності) їй (мамі) здавалося, що це мої дитячі бзики, що я це переросту, що потім усе зміниться і все буде добре. Але зараз пройшло вже 6 років, нічого не змінилось, мама змирилась» (Тао) (0:59:41).

Звісно, ми можемо припустити, чому батьки хотіли б, аби їхні діти були «нормальними», тобто такими, які підпадають під гетеросексуальну бінарну гендерну матрицю суспільства. Коли ти відповідаєш очікуванням суспільства стосовно тебе, тобі живеться простіше. Принаймні, ти не станеш жертвою

гомофобів-консерваторів, релігійних фанатиків чи інших нетерпимих категорій населення. Навряд чи які-небудь батьки захотіли б, аби над їхньою дитиною вчинили насилля з причини її гендерної ідентичності чи сексуальних вподобань, причому мова йде про будь-який вид насилля. Як мінімум, з причин безпеки такі надії є цілком виправданими. Однак будемо зважати на той факт, що не стати жертвою насилля – це не єдине, що необхідно людині для повноцінного існування та усвідомлення себе людиною. Так приходимо до висновків: якщо матриця не створює комфортних умов для усіх, хто в ній існує, то вона потребує модернізації. Світ рухається в напрямі цієї модернізації, і Україна – разом із ним. Тож далі спробуємо з'ясувати, наскільки нашому суспільству це вдається, орієнтуючись на думки інформантів.

3.3.3. Томбой = квір?

На початку дослідження перед нами стояло завдання зрозуміти, що таке томбойзм у житті представників спільноти фанатів корейської поп-культури. Відповідно, від відповіді на це запитання залежить, чи можемо ми вважати досліджуваних томбоїв представниками квір, адже, як ми з'ясовували в п.3.3.1., якщо томбой – це лише зовнішній стиль, ніяк не поєднуваний з називанням себе чоловічим іменем чи гомосексуальними зв'язками, то навряд чи цього достатньо, аби ми могли відносити їх до квір-спільноти. Так, зараз існують жінки, які мають короткі зачіски та надають перевагу зручному одягу, але при цьому цілком вписуються в гетеросексуальну бінарну гендерну модель суспільства.

Частково ми вже отримали відповідь на описане вище запитання, коли описували те, в якому роді про себе говорять інформанти. Для тих інформантів, хто визначає себе як хлопець, або ж має певні вагання з цього приводу (тобто, відносить себе до різних гендерів залежно від ситуації), мова йде про вияв трансгендерності, що дає підстави однозначно визначити їх як представників квір-спільноти. Однак за такою логікою відкритим залишається питання стосовно томбоїв, які ідентифікують себе як жінку.

Щоб позбутися неоднозначності, ми поставили питання, яке стосується особистого життя інформантів: з ким вони вступають у романтичні стосунки: чоловіки, жінки, чи, можливо, це не має значення?

Усі інформанти, окрім Багині, відзначили, що надають перевагу стосункам з жінками. Незважаючи на юний вік, в їх числі і Міса. Багиня ж так висловила з цього приводу: «Для мене це взагалі не принципово. Тобто, для мене стать і гендер людини не важливий, так як я пансексуалка. Досвіду з хлопцями я не мала, але не заперечує, що таке може бути» (1:05:47).

Дехто зазначив, що мав досвід гетеросексуальних стосунків. Серед цих людей Кай (1:04:25): «Я трохи розчарований в такому питанні, як стосунки, але, напевно, дівчата (з ким надаю перевагу мати стосунки)» (1:04:12). Тао також мав різний досвід: «Теж дівчата, хоча в школі я зустрічався тільки з хлопцями. Добре, не тільки. В школі з'явилася перша дівчина, і я пам'ятаю, яке в мене було осяяння, наскільки класно мати нормальні адекватні стосунки. Можливо, мені не щастило з хлопцями» (1:04:56). З Ел ситуація з гетеросексуальними стосунками склалася схожим чином: «У мене був дуже негативний досвід з хлопцями, і я, на щастя, напевно, на даний момент не хочу повертатися до цього досвіду, і напевно чи коли-небудь зможу, тому дівчата, в будь-якому випадку, так» (1:05:33).

Цікавими в цьому контексті є слова Симони де Бовуар: «Жінка може присвятити себе іншим жінкам через те, що вона зневірилася в чоловікові, іноді її розчарування пояснюється тим, що в чоловікові вона шукала жінку. Та навіть сукупність усіх цих причин не дає підстав стверджувати, що існують суто гетеросексуальні жінки і лесбійки» (де Бовуар, 1949, с.220). Підсумовуючи висловлювання інформантів у поєднанні з думками де Бовуар, можемо сказати, що важко визначити, яка з причин була основною для того, щоб учасники фокус-групи пристали до лесбійської любові, однак наявність гомосексуальних схильностей дає нам підстави ідентифікувати усіх опитаних томбоїв як представників квір-спільноти.

Виявивши особливості сексуальної орієнтації інформантів, ми могли б припустити, що томбої з К-рор середовища є лесбійками-буч, тобто маскуліnnими

жінками з лесбійської пари буч-фем. Підставами для такого ходу думок може слугувати бажання носити комфортний одяг, коротка зачіска, маскулінний псевдонім тощо. Однак не будемо поспішати з такими висновками. Ми не можемо сказати, що томбоїзм – це прояв лише маскулінності, адже багато в чому в таких людях є й класично фемінні риси, наприклад, носіння макіяжу (Марк) (1:08:53). Як бачимо, хоч інформанти і надають перевагу одягу унісекс, зовнішній вигляд для них теж має значення. В цьому спостерігаємо певну схожість стилю томбоїв зі стилем К-рор-айдолів, які є їхніми кумирами: як ми згадували в п.2.2., корейські артисти є зовні «жіночними», незалежно від того, чоловіки вони чи жінки, відповідно, мейк-апом користуються і ті, й інші, в той час як для українського суспільства макіяж у хлопців не є поширеною рисою, навіть у артистів. Отже, в нашому випадку томбоїзм – скоріше, андрогінна форма гендерної ідентифікації. Як наслідок, в парах томбоїв важко виділити, хто є буч, а хто – фем. Можливо, в цьому і немає необхідності: американська квір-дослідниця Джоан Нестле зазначає, що існують організації, які «зображують буч-фем як патріархальний, гнітючий, ієрархічний спосіб стосунків» (Nestle, 1990, р. 179). Стосунки між представниками одної статі можуть носити різноманітний характер, тому не будемо обмежуватися стереотипними уявленнями про лесбійські ідентичності по відношенню до учасників фокус-групи.

Цікаво також було почути думки інформантів стосовно того, наскільки українці є відкритими до різних проявів квір, орієнтуючись на досвід їхньої комунікації з людьми в різних життєвих ситуаціях. Зокрема, з учасниками обговорили так зване «туалетне питання», про яке згадував Джек Гальберстам у передмові до «Жіночої маскулінності», і яке часто стає каменем спотикання для представників квір. Питання полягає в виборі відвідування чоловічої чи жіночої вбиральні, якщо мова йде про туалети в громадських місцях. Отож, до прикладу, свій вибір Марк мотивує так: «Мені в принципі все одно (...), але, скоріш за все, жіночий. (...) Дехто бачить тебе як хлопця, а деякі – як дівчину, тим більше, я наношу макіяж на обличчя. Або мене поб'ють за те, що я гей, або мені скажуть: «Дівчино, що ви тут робите?»» (1:08:13).

Подібним чином в контексті «туалетного питання» міркує і Багиня: «Я, скоріше, піду в жіночий. (...) Була така ситуація: моя подруга пішла в чоловічий туалет, і вийшов чоловік зі скандалом, сказав, що буде викликати поліцію. Звісно ж, він нікого не викликав, але була дуже неприємна ситуація» (1:09:12). Припускаємо, що подруга в історії Багині – теж томбой, інакше незрозуміло, чому вона пішла в чоловічий туалет.

Леон з цього питання має трохи іншу думку: «Я просто стараюся в громадських місцях в туалет не ходити, тому що мені що туди, що туди стрьомно ходити» (1:09:56). Респондент обирає уникати проблему вибору, а не робити сам вибір, з метою відчувати себе в безпеці.

З цих цитат можемо зробити висновок, що для багатьох людей в нашому суспільстві, коли ти сам ідентифікуєш себе як хлопець, однак був народжений дівчиною, є недостатнім, аби чоловіки і за статтю, і за гендером «дозволили» тобі відвідувати вбиральню у відповідності з внутрішнім відчуттям гендерної приналежності. Співзвучними з такими міркуваннями є подальші слова Багині: «Все-таки тут треба орієнтуватися на те, що у нас достатньо, на жаль, стереотипне суспільство на просторах СНД, тому на це теж треба звертати увагу» (1:09:37).

Окрім відвідування публічних вбиралень, квір-люди зіштовхуються з агресивним неприйняттям їх індивідуальності також і в інших ситуаціях. Серед усіх озвучених історій, в яких якимось чином незнайомці висловлювали свої думки стосовно невідповідності зовнішності інформантів або їх знайомих загальноприйнятим стандартам, або ж відкрито глузували стосовно їх (учасників фокус-групи) сексуальної орієнтації, особливо показовою є історія Міси: «Моїй дуже близькій подрузі зламали ребра після минулого Прайду. І це все дуже стрьомно, насправді, треба розуміти, якщо ти кудись ідеш або знаходишся не в тому місці, то треба бути дуже обережним» (1:14:00).

Як уже згадувалося, респонденти визнають, що в нашому суспільстві бути квір означає бути потенційно в небезпеці, особливо в місцях скупчення людей. І хоча Леон відмітив дещо позитивні тенденції в настроях громадськості, які відбулися в останній рік (1:13:00), все одно історії, подібні до описаної Місою

вище, трапляються, а отже, проблема нестабільності соціального порядку теж лишається невирішеною.

Увагу привертає той факт, що навіть стосовно ЛГБТ-людей в агресивних гетеросексуалів існують подвійні стандарти: геї викликають більше відрази, ніж лесбійки, гомосексуальні чоловіки також частіше потерпають від фізичного насилля: «Те, що ти – дівчина, тебе дуже сильно рятує. Тебе реально розвертають, починають до тебе *** (чіплятися), а ти говориш: «Чувак, я – баба,»» (Тао) (1:11:12) – таким чином іноді вдається уникати сутичок. Можливо, таке більшш «поблажливе» ставлення до гомосексуальних жінок викликане тим, що загалом в українському суспільстві традиційно побиття жінки є набагато більшим моральним злочином, аніж бійка з чоловіком, і, відповідно, порушників цього табу навіть серед найбільш ідейних знаходиться менше. Далі Тао додає: «Світ звик, по факту, до патріархату, і якщо мужики нормально ставляться до лесбійок, то до геїв – Боже, упаси» (1:15:42).

Так як учасники фокус-групи – молоді люди, які потенційно могли б брати участь у різноманітних акціях, бути учасниками певних соціальних рухів, цікаво було дізнатися, чи взаємодіють вони з ЛГБТК+ спільнотою, чи беруть участь у діяльності цього руху. Серед аудиторії були ті, хто «не хоче влізати в конфлікти» (Советській) (1:20:50), тому і не проявляє такого роду активності. Міса виявляє бажання займатися активізмом, однак має певні перестороги з цього приводу: «В моєму випадку, я дуже хочу, але в мене тендітний склад тіла, я не дуже висока, не можу дати здачі, я розумію, що це просто небезпечно. Якщо це стосується якихось акцій, типу, не знаю, вивісити прапор за вікно, чи якісь сходки, або активізм в соцмережах, але щоб вийти на Прайд – не в найближчі пару років точно, і не в цій країні, тому що стрьомно» (1:20:52). Зустрілися також і більшш рішучі: «Я би вийшов на Прайд. Якби не KWF прям у той момент» (Тао) (1:21:23). Про K-pop World Festival ми згадували в п.2.2. Бачимо, що для Тао немає перепони у відчутті небезпеки, однак виступ з командою для інших учасників фандому є більшш важливим, аніж акт боротьби за захист прав іншої категорії

людей, до яких він теж належить. Цей факт говорить про високі творчі схильності і не досить чітко сформовану громадянську позицію особистості.

Часто неактивність у діяльності ЛГБТ інформанти пояснювали тим, яким чином дії цього руху сприймаються соціумом: «Я не хочу (брати участь у акціях), тому що в нас це неправильно влаштовано. Якби не було показушності... Не те, щоб відмінити паради... Люди це сприймають так, тому що ми це неправильно їм показуємо. Тобто, не знаю, я не дуже хочу в цьому брати участь, тому що це все виглядає дуже дивно і дуже показушно, і зрозуміло, що після Прайду за тобою їхатимуть гопники до твого району і дивитимуться, де ти там живеш» (Марк) (1:27:35); «З приводу того, що парад сприймають не так, як повинні сприймати люди, я це можу сказати зі сторони себе, тому що мені це напряду казали батьки, що це все дуже показушно, що це не як парад, щоб показати себе, а... Щоб нав'язатися це все» (Леон) (1:30:30). Таким чином, мова йде про те, що суспільство сприймає акції ЛГБТ як пропаганду гомосексуальності, і, як реакція, чинить опір цій спробі зламу традиційних устроїв.

Однак, не дивлячись на те, що, на думку інформантів, паради сприймаються як акт нав'язування своєї сексуальності, прозвучала думка про те, що насправді це не є так: «На мій погляд, гей-пропаганди не існує. Я впевнена, що всі, хто тут сидять, живуть у сім'ї, де мама, тато, де практично всі, хоча б більша частина – це натурали. І якщо говорити про пропаганду, то яким чином тоді ми вирости в людей, які люблять свою стать?» (Міса) (1:31:00). Звісно, таке міркування не заперечує існування гей-пропаганди, оскільки не можна відкидати варіант, що гомо-, бі- чи пансексуальність інформантів була викликана впливом агентів, які не належать до сім'ї, в тому числі, усвідомлення себе як частини секс-меншини могло прийти шляхом влиття в фандом, в якому гомосексуальність толерується і, більше того, є доволі поширеною. Цей вплив міг виявитися сильнішим, ніж презентований батьками зразок гетеросексуальних стосунків.

На додаток до думок про гей-пропаганду, зустрілися також інші погляди на сприйняття суспільством спільноти ЛГБТК+: «Люди не готові приймати щось нове (...) Люди не готові, тому що те, що не є тим, що вони звикли бачити, – це

для них дико. Це речі, які треба знищувати, бити, викорінювати» (Кай) (1:23:00); «Люди бояться того, чого вони не знають» (Советській) (1:24:53). Українське суспільство все ще сприймається як таке, що не сприймає вияви інакшості, а отже не є комфортним для квір-людей, хоча інформанти погоджуються з наявністю позитивної тенденції в цьому відношенні, особливо в великих містах (1:25:45).

Окрім соціально пасивних квір-інформантів, є також потенційна активістка: «На мене не нападали, мені не погрожували. Я б хотіла брати участь в розвитку такого руху, як захист ЛГБТ-спільноти, і так далі, я вже зустрічалася з активістами, думала, як це все робити. (...) У нашому університеті (Києво-Могилянська академія), на щастя, це все прийнято, до цього ставляться позитивно, у нас негативних проявів не було, і я дуже-дуже рада, що, дійсно, є такі люди, які нормально це сприймають і готові стояти за ім'я ЛГБТ-людей і взагалі захищати таких людей» (Багиня) (1:29:20).

3.3.4. Томбої і погляд на транссексуальність

Для з'ясування того, чи межує томбойзм з транссексуальністю, ми поставили питання: «Чи задумувалися ви коли-небудь про зміну статі?». І от які думки ми почули з цього приводу.

По-перше, ніхто з респондентів не планує в майбутньому змінювати стать, і на це, окрім того, що дехто з учасників ідентифікує себе як дівчина, ще є ряд причин. Наприклад, «маскулінний томбой» Марк міркує так «Так, думка була, але коли ти задумаєшся про те, що тобі треба буде сидіти на гормонах, і не факт, як твій організм це все сприйме, і чи все з тобою далі буде ОК. А якщо ти передумаєш? Тобто, ти не знаєш, що буде потім. Так, думки є, але... З ними треба акуратно» (0:47:38). Кай розповідає історію про знайому, яка планувала змінити стать (FtM), однак з часом відмовилася від цієї думки: «Тобі треба буде сидіти на гормонах, змінювати повністю свою фігуру, вживати купу препаратів, лягти під ніж, ... (...) Якщо серйозно задумуватися про операцію по зміні статі, то мені здається, що це занадто серйозний крок» (0:44:40). Бачимо, що навіть серед тих

людей, яким некомфортно бути жінкою і які хотіли б жити по-чоловічому, ми не знайшли тих, хто серйозно був би готовим перетворитися на FtM-транссексуала.

По-друге, почули також про певну перехідність поняття «томбой»: «Більшість людей, які прийшли в томбоїзм, (...) реально думали про зміну статі» (Тао) (0:48:18); «По-моєму, реально можна назвати якраз таки, коли ти от баба, вирішуєш стати пацаном, і цей проміжний варіант, коли ти переходиш, – я думаю, якраз це томбой і є. Ти позиціонуєш себе, як пацан, просто в жіночому тілі» (Тао) (0:48:50). Наскільки можна судити про названу Тао «більшість» – сказати важко, оскільки не має репрезентативних даних, однак бачимо, що для декотрих томбоїв їхня самоідентифікація межує з транссексуальністю.

По-третє, інформанти вважають, що на рішення щодо зміни статі дуже впливає вік: «Дуже залежить від віку. Тобто, є дівчата 14-ти років, які приходять у фандом, і починають казати: «Я – мужик, мені буде 18 – я буду приймати гормони і зроблю операцію», (...) і коли їм настає 18, вони такі: «Навіщо я так думав, навіщо таке говорив?» А є, навпаки, люди, які (...) в свідомому віці приходять до того, що хочуть змінити стать, які обдумали це добре». З моїх знайомих всі, хто хотів змінити стать, все-таки були люди молодші» (Ел) (0:46:23). Тому, міркують далі Леон і Тао, операції по зміні статі роблять з 18 років (0:47:18): у 18 років, на їх думку, люди є більш свідомими, аніж у 14.

Для точності фактажу уточнимо, що не всі зі знайомих Ел, хто хотів змінити стать, це підлітки: її зведена сестра – MtF-транссексуалка (1:14:26). Ел не уточнила, скільки років сестрі, однак, виходячи з факту зробленої операції по зміні статі, можемо сказати, що вона, як мінімум, повнолітня. Важко сказати, чи повпливала наявність транссексуального прикладу в колі сім'ї на ідентичність Ел, однак можемо припустити, що певним чином могла. І хоча Ел приміряла на себе хлопчакуватий стиль томбоя і надає перевагу гомосексуальним стосункам, цього недостатньо, щоб вона наслідувала прикладу сестри з позиції транссексуальності.

3.3.5. Томбої і діяльність у межах К-рор-спільноти

Багато було сказано про гендерну ідентичність інформантів, їх сексуальні схильності, соціально-активістські погляди тощо, тому варто також приділити трохи уваги їх особистостям у деяких інших аспектах.

Не будемо забувати, що опитані нами люди належать до К-рор-фандому. Судячи з того, що в ньому нерідко зустрічаються різні прояви гендерної та сексуальної різноманітності, можемо сказати, що приналежність до цієї спільноти сприяє толеруванню диверситивності гендерної поведінки. Можна було б помилково подумати, що спільнота намагається нав'язати зразки гендерної нонконформності, але можемо зазначити, що це не є так, адже «жіночних дівчат» і «чоловічних хлопців» так само немало, як і «чоловічних дівчат», а гетеросексуалів – як і представників інших сексуальних вподобань.

«Квірність» респондентів логічно поєднується з творчими здібностями: усі беруть участь у фандомних фестивалях у якості кавер-денсерів (про цей вид творчості згадували в п.2.2). Маскулінність дає свій продуктивний результат: наслідування хлопців-айдолів та їх танцювальних рухів є більш природнім та легшим для кавер-артистів, а отже, такі виступи публікою сприймаються краще. «Фемінні томбої», у свою чергу, легко перевтілюються в жіночі образи. З усього вище сказаного, можемо підсумувати, що гендерна квірність органічно поєднується з власною субкультурою К-рор-фанатів.

ВИСНОВКИ

Людина двадцять першого століття, яке споживає продукти масової культури, навряд чи буде сперечатися з тим, що важко виділити в соціальній реальності певні абсолюти. Наприклад, генетично зумовлена різнорідність чоловічої та жіночої статі не гарантує антиподної реалізації цієї біологічної ознаки в соціальному житті. Патріархальна система, в якій людство розвивалося протягом значного проміжку своєї історії, створило правила, за якими статева приналежність повинна визначити твоє майбутнє. За розмиття межі в чоловічих та жіночих соціальних ролях боролися і продовжують боротися представники феміністичного руху. Як наслідок, маскулінність перестає належати виключно чоловікам, а фемінність – жінкам. Так і приходимо до чоловічої фемінності та жіночої маскулінності, останній з яких і було присвячено дану роботу.

В розділі 1 ми розглянули різні форми жіночої маскулінності, зробивши акцент на одній із них – томбоїзмі. Орієнтуючись на думки гендерних дослідників, ми намагалися зрозуміти, яким чином дівчина приходить до розуміння того, що приналежність до жіночої статі певним чином обмежує її дії, прагнення, цілі, а також до яких форм квірності це призводить. Звісно, ми усвідомлюємо, що маскулінність у жіночому тілі знаходить і інші шляхи прояву, і це не обов'язково прояв квірності (це пов'язано, в першу чергу, зі стереотипним сприйняттям маскулінності-фемінності: ще донедавна маскулінною жінкою можна було б вважати, якщо вона будує кар'єру, однак з часом високодохідна престижна робота перестає бути прерогативою чоловіків). Однак, виходячи з дослідницьких цілей, подальші міркування зосередили саме на понятті «томбой», адже саме так ідентифікують себе молоді люди зі спільноти фанатів корейської поп-культури, фокус-групове інтерв'ю з якими склало емпіричну частину дослідження (розділ 3).

Закцентуємо на тому, чому нас зацікавила саме ця спільнота. Той, хто користується соціальними мережами та хоча б зрідка переглядає відео на Ютуб, скоріш за все, зустрічався з продуктами Корейської хвилі, розгляду особливостей якої ми присвятили розділ 2. Поширеність Халлю і на наших землях свідчить про

неабиякий вплив на соціум, а так як молодь зазвичай перша позитивно сприймає новинки, не дивно, що саме ця вікова категорія створила цілу спільноту фанатів Халлю. Взаємодія з учасниками цієї спільноти навчила вирізняти подібних до них з-поміж незнайомців на вулицях, а також показала, що в цьому середовищі, як ні в якому іншому, багато яскравих представників квір. Тож зв'язок між приналежністю до спільноти та квірністю викликав неабиякий соціологічний інтерес.

Корейська хвиля поширюється на різних континентах, урізноманітнює продукцію у відповідності до попиту на ринках, а отже, популярність її зростає, в тому числі й в Україні. Однак не може стверджувати, що прихильність до К-рор обов'язково призводить до усвідомлення невідповідності статі відчуттю гендерної приналежності чи гомосексуальності: навпаки, такий зв'язок, на перший погляд, може видатись нелогічним. Прагнення бути схожим на кумирів (хлопців-айдолів), як ми з'ясували, не є першочерговим для появи самоідентифікації томбоя. Жіночій маскулінності у випадку учасників фокус-групового опитування сприяли різні причини: це і привабливість у плані комфорту чоловічих патернів у зовнішньому вигляді, і нерівність між чоловіками та жінками в різних життєвих сферах, що призводить до заперечення жіночого в собі, і також життєві обставини, опиняючись у яких, людина приміряє на себе образ хлопця, а потім усвідомлює, що так стало краще. Окрім цього, ми зрозуміли, що значення слова «томбой» є індивідуальним для кожного з опитаних томбоїв, а тому й риси «пацанковості» виявилися різними для кожного з них.

Цікавим відкриттям дослідження стало те, що маскулінні дівчата наголосили на своїх гомосексуальних схильностях. Не виключаємо той факт, що серед томбоїв є і гетеросексуали (на такі думки наводить наявність серед інформантів пансексуалки, яка зазначила, що у виборі партнера стать для неї не має значення), і що прихильність до чоловічих норм поведінки може бути не пов'язана з вибором сексуальних вподобань. Однак звернемо увагу на те, що к-попери – такі собі «інакші» в соціумі, адже по факту формують власну субкультуру. Тоді логічно, що інакші в плані зовнішності, музичних вподобань,

мовлення тощо можуть бути відмінними від суспільних норм і в гендерному та сексуальному вимірах. Як наслідок, фандом стає комфортним середовищем для будь-яких форм інакшості («квір» в широкому значенні цього слова), а також оплотом толерантності серед молоді.

Припускаємо, що дана робота – початок досліджень у цій сфері, адже подібних досліджень у вітчизняній соціології не було, а здобуті знання вимагають поглиблення та уточнення. Однак, виходячи з уже проробленої роботи, можемо сказати, що отримані дані можуть бути використані соціологами, психологами чи навіть батьками незалежно від роду їх діяльності для вирішення конфліктів з дітьми, які виникають з причин того, що діти не можуть вписатися в структуру, пропоновану суспільством як норму, зокрема, в бінарну гетеросексуальну гендерну систему. В майбутньому науковці, які продовжуватимуть роботу над питаннями, згаданими в даному дослідженні, могли б розробити практичні поради для уникнення/вирішення подібних конфліктних ситуацій, а також попрацювати над тим, як квірність сприймається не тільки на мікро-, а й на макрорівні. Загалом робота в сфері квір-досліджень буде спрямована на подолання стереотипів стосовно гендерних ролей та правильності/неправильності сексуальної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Алексеева, Г. (2005). Маскулінність/фемінність як чинник особистісної самоідентифікації у юнацькому віці. *Український Соціум*, 2-3(7,8), 9-19. Взято з https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2005/04/9-19_no-2-3_vol-7_2005_UKR.pdf.
- Барчунова, Т. (2002). "Эгоистичный гендер", или Воспроизводство гендерной асимметрии в гендерных исследованиях. *Общественные Науки И Современность*, 5, 180-192. Взято с <http://ecsocman.hse.ru/data/743/552/1216/14.pdf>.
- Батлер, Д. (2003). *Гендерний клопін. Фемінізм та підрип тожсамості. Перекладено за виданням Judith Butler Gender Trouble. Routledge, 1990.* Київ: Ентіс.
- Бем, С. (1993). *Маскулінність – фемінність. Про статеву диференціацію.* І, 2003. Взято з <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/bem.htm>.
- Галберстам, Д. (1998). *Маскулінність без чоловіків (передмова до книжки «Жіноча маскулінність»).* Взято з <https://feminist.krytyka.com/ua/articles/maskulinnist-bez-cholovikiv-peredmov-a-do-knyzhky-zhinocha-maskulinnist>.
- де Бовуар, С. (1994). *Друга статъ. Перекладено за виданням: Simone de Beauvoir Le deuxème sexe. Éditions Gallimard, 1949* (Т. 1, с. 1-227). Київ: Основи.
- Жеребкин, С. (Ред.). (2001). *Введение в гендерные исследования. Часть 2.* Санкт-Петербург: Алетейя.
- Жеребкина, И. (Ред.). (2001). *Введение в гендерные исследования. Часть 1.* Санкт-Петербург: Алетейя.
- Исаев, Д. (2016). Деконструкция гетеронормативной матрицы. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*, 13 (1), 9-26.
- Іщенко, Г. (2015). *Корейська хвиля зайшла у Київ.* Взято з <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/korejska-hvilya-zajshla-u-kiyiv/>.
- Ковальчук, Ю. (2008). "Dynamic Korea" та "Korea Sparkling" – бренди Кореї ХХІ століття. *Українська Орієнталістика*, 2-3 (2007-2008), 259-261. Взято з

- http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6567/Kovalchuk_Dynamic_Korea_ta_Korea.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Корреспондент.net. (2019). *Відомий китайський бойбенд з'яв в Києві кліп*. Взято з <https://ua.korrespondent.net/showbiz/music/4094742-vidomyi-kytaisky-boibend-zniav-v-kyievi-klip>.
- Романюк, М. (2020). *Focus-group* [DVD]. Кропивницький.
- Сэдживик, И. (1990). *Эпистемология чулана. Перевод с англ. 2002*. Москва: Идея-Пресс.
- Сьогодні. (2018). *Південнокорейська група зняла кліп в Києві*. Взято з <https://www.segodnya.ua/ua/kyiv/kother/yuzhnokoreyskaya-gruppa-snyala-klip-v-kyieve-1116721.html>.
- ТСН. (2020). *Фанатів К-поп налякав коронавірус: молодь боїться приходити на тематичні вечірки*. Взято з <https://tsn.ua/video/video-novini/fanativ-k-pop-nalyakav-koronavirus-molod-boyitsya-prihoditi-na-tematiczni-vechirki.html>.
- Хитрук, Е. (2011). Стратегія «денатуралізації» в філософії Джудит Батлер. *Вестник Томского государственного университета*, (351), 58-61.
- Хитрук, Е. (2012). «Существует ли женщина?»: деконструкция женской субъективности и телесности в философии постмодерна. *Вестник Томского государственного университета*, (361), 39-44.
- Червінська, Т. (2015). *Квір-теорія в предметному полі гендерних досліджень: специфіка та концептуальні засади. Актуальні Проблеми Соціології, Психології, Педагогіки*, 4(29), 59-65.
- Bailey, J., Bechtold, K., & Berenbaum, S. (2002). Who Are Tomboys and Why Should We Study Them?. *Archives Of Sexual Behavior*, 31(4), 333-341.
- Butler, J. (1993). *Bodies that Matter*. New York: Roudedge.
- Gardiner, J. (2012). Female Masculinity and Phallic Women— Unruly Concepts. *Feminist Studies*, 38(3), 584-611. Retrieved from https://www.academia.edu/3775670/Female_Masculinity.
- Jin, D. Y. (2012). Hallyu 2.0: The New Korean Wave in the Creative Industry. *International Institute Journal*, 2(1). Retrieved from

<https://quod.lib.umich.edu/i/ijj/11645653.0002.102/--hallyu-20-the-new-korean-wave-in-the-creative-industry?rgn=main;view=fulltext>.

- Jin, D., & Yoon, K. (2016). The Social Mediascape of Transnational Korean Pop Culture: Hallyu 2.0 as Spreadable Media Practice. *New Media & Society*, 18(7), 1277-1292.
- Koreaboo. (2018). *This Boy Group is Actually a Girl Group*. Retrieved from <https://www.koreaboo.com/stories/boy-group-actually-girl-group-1/>.
- Kuang, R. (2015). *f(x)'s Amber Liu Explains Her Androgynous Style And Overcoming Bullying Due To Her Looks*. Retrieved from <https://www.kpopstarz.com/articles/178003/20150224/f-x-amber-liu.htm>.
- Lynn Carr, C. (1998). Tomboy Resistance and Conformity: Agency in Social Psychological Gender Theory. *Gender And Society*, 12(5), 528-553. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/190119?read-now=1&seq=1#metadata_info_tab_contents.
- Nestle, J. (1990). Butch-Fem (Lesbian) Relationships. In *Encyclopedia of Homosexuality* (pp. 177-179). New York: Garland Publishing.
- Oh, I. (2013). The Globalization of K-pop: Korea's Place in the Global Music Industry. *Korea Observer*, 44(3), 389-409. Retrieved from https://www.academia.edu/4732546/The_Globalization_of_K-pop_Koreas_Place_in_the_Global_Music_Industry.
- Online Etymology Dictionary. *tomboy* (n.). Retrieved from <https://www.etymonline.com/search?q=tomboy>.
- Ravina, M. (2009). Introduction: Conceptualizing the Korean Wave. *Southeast Review Of Asian Studies*, 31, 3-9.
- Wickman, J. (2003). Masculinity and female bodies. *NORA - Nordic Journal Of Feminist And Gender Research*, 11(1), 40-54. doi: 10.1080/08038740307272.

ДОДАТКИ

Додаток А

Гайд до фокус-групового опитування

<i>№</i>	<i>Текст запитання</i>	<i>Таймінг</i>
1. Преамбула	Усім привіт! Мене звуть Марина, мені 20. Я студентка-соціолог, проводжу дослідження для отримання диплому бакалавра. Дуже дякую, що ви погодилися взяти участь у фокус-групі, особисто для мене це дуже цінно. Люблю К-рор, і, як бачите, пощастило захоплення прив'язати до теми диплому. Як ви уже помітили, я зібрала томбоїв зі спільноти українських к-поперів, і логічно, що саме цей аспект вашої особистості я і прагну дослідити. Тому сьогоднішня наша онлайн-зустріч буде присвячена саме цьому. Будь ласка, відчувайте себе комфортно, ваші слова я використаю виключно в дослідницьких цілях, тому гарантую конфіденційність особистої інформації. Орієнтовна тривалість нашої бесіди – 1-1,5 години. Також буде відбуватися відео- та аудіозапис для того, щоб під час аналізу самої розмови не втратити щось суттєве. І, якщо ви, звичайно, не проти, я б хотіла цитувати вас під час подальшого оформлення висновків без вказання особистих даних.	2 хв.
2. Організаційний блок	Для початку, щоб налаштуватися на розмову, пропоную трохи познайомитися. Про себе я вже трохи розповіла, тепер попрошу зробити це і вас.	5-7 хв.

	Отож, будь ласка, по черзі назвіть так, як би ви хотіли, щоб до вас зверталися я та інші учасники, розкажіть, скільки вам років, і коротко щось цікаве про себе.	
3. Основний блок	<p>1. Як К-рор з'явився у вашому житті? Що саме привернуло вашу увагу до нього? Як довго захоплюєтеся цим? Чи знімаєте кавери, можливо, є учасником кавер-команди? Співаєте, танцюєте?</p> <p>2. Хто з айдолів вас приваблює? Дівчата, хлопці (назвіть)? Можливо, когось із них наслідуєте в своєму стилі? Що саме в них подобається?</p> <p>3. Розкажіть трохи про свою сім'ю. Про батьків, братів-сестер. Які у вас із ними стосунки?</p> <p>4. Як довго ви вже томбой? І як прийшли до того, що почали себе так ідентифікувати? Які були причини такого вибору?</p> <p>5. Якщо причина – любов до К-рор: чи не логічніше було б намагатися бути схожим на дівчину-айдола, а не на хлопця?</p> <p>6. Як ваша сім'я ставиться до того, що ви – томбой? Чи виникали якісь конфлікти з причин зовнішності, типу зміни стрижки чи кольору волосся?</p> <p>7. Чи ви бачите себе надалі томбоєм, чи, можливо, припускаєте, що це тільки такий період, і надалі відмовитеся від цієї самоідентифікації?</p> <p>8. У спілкуванні зазвичай говорите про себе в якому роді?</p>	1 год

	<p>9. Читала, що трансгендери часто стикаються з проблемою вибору вбиралень в громадських місцях. Якою зазвичай користуєтесь ви: чоловічою чи жіночою, чи, можливо, це для вас не важливо? Чи реагують люди неприємним для вас чином?</p> <p>10. Чи помічали ви певні прояви негативного ставлення до вас зі сторони оточуючих в інших ситуаціях (наприклад, хтось коментував вашу зовнішність)? Цікаво знати, наскільки адекватно сприймаються молоді люди з яскравою зовнішністю.</p> <p>11. Цікаво було б трохи дізнатися про ваше особисте життя (звісно, якщо це питання вас не бентежить, нагадую, питаю виключно з дослідницьких інтересів).</p> <p>12. Чи відносите себе до ЛГБТ? Чи якимось контактуєте з їхніми громадськими організаціями, можливо, берете участь в їхніх акціях?</p> <p>13. На останок, питання: Якими ви бачите себе через 10 років? Яким уявляєте своє життя?</p>	
4. Завершення	<p>Дуже дякую ще раз за участь, ваша допомога насправді неоціненна! Всім щасливого завершення карантину, була рада познайомитися та поспілкуватися!</p>	3 хв.